Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 49
Gestads och Sundals Ryrs socknar

Vänersborgs kommun
Västra Götalands län
2008

VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTARVET

INLEDNING 4
KULTURHISTORISKT VÄRDE 5
HISTORISK ÖVERSIKT 6
1000-talet till 1700-talets mitt. 6
Mitten av 1700-talet – tiden kring 1900 6
BEBYGGELSEN 8
SUNDALS RYR 9
Kroppefjäll 9
Bebyggelsemiljöer 10
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA 11
BYGGNADER I SUNDALS RYRS SOCKEN 11
GESTAD SOCKEN 32
Bebyggelsemiljöer 32
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA 35
BYGGNADER I GESTAD SOCKEN 35
BYGGNADSVÅRD 64
Byggnadstradition och byggnadsvård 64
Grund och stomme 64
Fasadens material 65
Fönster och ytterdörrar 66
Invändiga snickerier 66
Golv, väggar och tak 67
Målning ute och inne 67
El, värme och vatten 68
Trädgård och uthus 68
Ekonomi och lagar 69
Kunskap - en rikedom 69
SPECIALLAGSTIFTNING 70
Lagar till skydd för natur- och kulturmiljön 70
Plan och bygglagen 70
Kulturminneslagen 75
LITTERATURFÖRTECKNING 79
ARKIV 79

INLEDNING

Regionmuseum Västra Götaland har på uppdrag av Vänersborgs kommun genomfört en kulturhistorisk byggnadsinventering i Gestads och Sundals Ryrs socknar. Inventeringsarbetet har huvudsakligen utförts under 2004.

Inventeringens syfte är att peka ut de byggnader som har ett särskilt högt kulturhistoriskt värde i de båda socknarna. Detta för att både kommuninvånare och myndigheter skall få en bättre kunskap om vilka kulturhistoriskt intressanta byggnader och bebyggelsemiljöer som finns i socknen. Materialet ska kunna fungera som ett kunskapsunderlag för kommunen att använda i det dagliga kommunala arbetet med bland annat plan- och bygglovsärenden.

Samtliga fastigheter i de båda socknarna har besiktigats och sedan har de byggnader dokumenterats som har bedömts vara av kulturhistoriskt intresse. Dokumentationen har inneburit att vissa uppgifter har noterats såsom byggnadstyp, byggnadskategori, färgsättning, byggnadsteknik och trolig ålder. När detta första urval har gjorts har sedan ett mindre antal fastigheter utvärderats såsom särskilt kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har lagts in i riksantikvarieämbetets bebyggelseregister.

I Sundals Ryrs socken har 97 fastigheter inventerats och 48 stycken utvärderats kulturhistoriskt och i Gestad socken har 154 fastigheter inventerats och 53 stycken utvärderats. Drygt 1500 foton har tagits.

Inventeringen publiceras i kulturmiljövårdens bebyggelseregister som nås via riksantikvarieämbetets hemsida. www.raa.se. Detta innebär att uppgifter om de byggnader som har bedömts besitta ett särskilt kulturhistoriskt värde blir tillgängliga för allmänheten via Internet. Här finns foton på byggnaderna, en byggnadsbeskrivning, en beskrivning av den anläggning som byggnaden tillhör, till exempel en gårdsmiljö och en förklaring till varför anläggningen anses ha ett kulturhistoriskt värde. Givetvis publiceras inga känsliga uppgifter som interiörbilder eller liknande. Endast uppgifter som rör byggnadens utseende och som kan ses med blotta ögat publiceras.

Inventeringen har utförts av antikvarie Anni Bergström. Inventeringens foton, blanketter och övrigt material förvaras i Regionmuseum Västra Götalands arkiv där de hålls tillgängliga för allmänheten.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Inventeringen av Gestads och Sundals Ryrs socknar är selektiv vilket i detta fall innebär att endast de byggnader som har valts ut som särskilt kulturhistoriskt värdefulla har tagits med i rapporten och registrerats i bebyggelseregistret.

Begreppet kulturhistoriskt värde är ett kvalitativt, icke mätbart begrepp och är inte alldeles lätt att definiera. Riksantikvarieämbetet har konstruerat en modell för kulturhistorisk bedömning i ett försök att konkretisera begreppet. Värderingssystemet utgår ifrån att det kulturhistoriska värdet alltid innehåller flera egenskaper. Vissa av dessa egenskaper bygger på objektiva fakta- kunskaps eller dokumentvärden - och vissa på den upplevelse byggnaden eller bebyggelsemiljön skänker – upplevelsevärden.

Kunskaps eller dokumentvärden är de värden som gör att bebyggelsen berättar något om sin tid. Den kan till exempel berätta om näringsfång, byggnadstraditioner, sociala förhållanden, samhällsliv eller estetiska ideal från olika tider. Genom att bebyggelsen bevaras får vi en möjlighet att förstå vårt historiska sammanhang.

Arkitektoniska, skönhetsmässiga och konstnärliga kvalitéer hos byggnaden räknas till upplevelsevärden. Hit hör också spåren av åldrande (patina) som berättar om tidens gång. Identitetsvärden – att byggnaden eller miljön har en särskild betydelse för t ex lokalbefolkningen eller någon speciell grupp av människor, kontinuitetsvärden - att bebyggelsen står för en förankring bakåt i historien är andra delvärden inom gruppen upplevelsevärde.

Som förstärkande värden talar man i förklaringsmodellen om autenticitet och pedagogiskt värde. Sällsynthet och representativitet ur nationell, regional och lokalt perspektiv har också stor betydelse vid bedömningen av kulturhistoriskt värde.

Det kulturhistoriska värdet hos en byggnad avgörs också av dess sammanhang med den omgivande kulturmiljön. Om en byggnad ingår i en välbevarad helhetsmiljö stärks dess kulturhistoriska värde.

Bebyggelsens autenticitet – hur välbevarad den är sedan byggnadstiden - får i praktiken ett mycket stort utrymme i bedömningen av det kulturhistoriska värdet vid en byggnadsinventering av detta slag. De praktiska omständigheterna kring bebyggelseinventeringen gör att det är byggnadernas exteriörer som bedöms. Arbetet går till så att utvändiga byggnadsdelar som fasad, sockel, dörrar, fönster, tak, skorsten med mera beskrivs. Arkitektonisk utsmyckning och byggnadsdetaljer studeras också. Sedan bedöms byggnadens sammanhang med den omgivande kulturmiljön. Urvalet av byggnaderna baseras på en sammanvägning av de olika kulturhistoriska delvärdena.

HISTORISK ÖVERSIKT

1000-talet till 1700-talets mitt.

Sundals härad där Gestads och Sundals Ryrs socknar ingår, tillsammans med Bolstad, Erikstad, Grinstad, Brålanda och Frändefors, bildades under tidig medeltid. Första gången häradet nämns i skriftliga källor är på 1200-talet. En fastare politisk och kyrklig organisation växer fram i Sverige vid denna tid och landskapen börjar delas in i häraden och socknar. Till landskapet ”Dal” räknades antagligen från början i stort sett bara det flacka slättdal som bestod av härdena Sundal och Norddal. De delar av nuvarande Dalsland som låg väster härom kallades rätt och slätt för ”markerna”. Det var ett slags ingenmansland utan fasta gränser. Landskapsnamnet Dalsland användes första gången 1508. Hela våra dagars Dalsland ingick i Västergötlands lagsaga och Skara stift omfattade hela Dalsland under medeltiden.

Det sädesslag som odlades mest i landskapet under medeltiden var korn. Havren, som sedan skulle få en så stor betydelse, svarade bara för 5 % av sädesproduktionen. Troligen skedde odlingen i ett system med någon form av fjärdingsträda, d v s att marken låg i träda vart fjärde år. Längre fram i tiden, under senare delen av medeltiden och fram till 1700-1800-talen blev boskapsskötseln viktigare än åkerbruket. Inkomsterna kom huvudsakligen från försäljning av oxar, kött, hudar och smör. Åkerbruket bedrevs till husbehov. Vid denna tid rådde balans mellan åker och gödseltillgång.

Boskapskötseln dominerade fram till 1600-talet men under 1700-talet ökade åkerbruket i omfattning i vissa bygder. Skogen gav också viktiga inkomster i form av skinn och virke bland annat till slussbyggena vid Lilla Edet, till Älvsborgs fästning och till skeppsbyggen vid Timmervik i Gestad socken.

I Dalsland var ensamgården dominerande på medeltiden. Många av de byar som funnits i Dalsland är egentligen kameralt sett ensamgårdar som blivit byar relativt sent, oftast under 1700-talet. Den medeltida gårdens viktigaste byggnader var stugan, sädesladan, och fähuset men förutom dessa kunde ett flertal andra byggnader finnas på gården.

Mitten av 1700-talet – tiden kring 1900

Vid mitten av 1700-talet skedde en stark expansion av jordbruket. Befolkningen ökade vilket tvingade fram en intensiv nyodling som möjliggjordes av den omfattande hemmansklyvningen och underlättades av att nya jordbrukstekniker infördes. Växelbruk började successivt införas, först på de större gårdarna under 1800-talets början. Även boskapsskötseln ökade i omfattning.

Utvecklingen var särskilt påtaglig i Dalsland. Här fördubblades befolkningen mellan 1805 och 1865 och den brukade åkerarealen åttadubblades. Orsaken till att hemmansklyvningen tog sådan fart var att den strikta regleringen kring detta lättade på 1700-talet. Expansionen i jordbruket var både orsak till och verkan av den stora folkökningen. Orsak till folkökningen var också den minskande spädbarnsdödligheten och den ökande potatisodlingen. Hemmansklyvningen räckte inte för att skapa utkomst till alla. Gruppen av torpare och andra obesuttna ökade kraftigt vid denna tid.

När de brittiska spannmålstullarna upphävdes vid mitten av 1800-talet blev havreexporten en stor inkomstkälla för Dalslands bönder. Havreodlingen kunde utökas utan att så stora investeringar behövde göras vilket medförde att även de mindre jordbruken kunde utöka sin produktion väsentligt. Ekonomin blomstrade och det som krävdes för att öka produktionen var arbetskraft. Samtidigt fanns som beskrivits en

växande grupp människor som inte ägde egna gårdar och som var beroende av lönearbete inom jordbruket.

Sikhall var den viktigaste utskeppningshamnen för havre i Sundals härad. Havreexporten sammanföll i tid med att Trollhättan byggde ut sina slussar 1844. Vänersjöfarten fick i och med detta ett stort uppsving.

Den dalsländska högkonjunkturen påverkade bebyggelsen i stor omfattning. Hemmansklyvningen medförde att nya hus uppfördes på de nya gårdsbildningarna. En stor mängd torp byggdes på de sämre jordarna i utkanten av byarna och backstugor byggdes upp på obrukbara marker. De stora spannmålsskördarna skapade behov av större lador medan ladugårdarnas fähusdelar förblev små. Det är också nu som Dalslandsstugan- en enkelstuga i två våningar gör entré. Enkelstugorna byggdes på med en våning eller byggdes i två våningar från början.

De timrade husen började också kläs med brädfodring och målas med röd slamfärg. På taken fick skiffer eller tegel ersätta den halm eller torv som tidigare varit det vanliga.

Det laga skiftet i Dalsland genomfördes huvudsakligen under 1800-talets andra hälft. Markfördelningen mellan gårdarna förändrades då och bebyggelsen fick ofta nya lägen. Det landskap vi ser idag är till stor del präglat av dessa förändringar. Ibland kan man se spår i landskapet från tiden före skiftena. Ofta ligger någon gård kvar på den gamla bytomten eller så kanske bara någon husgrund vittnar om att det var här byn låg.

Befolkningstillväxten i Dalsland kulminerade redan under missväxtåren vid 1860-talets slut sedan minskade befolkningsantalet i allt snabbare takt. Den omfattande uppodlingen av ängs – och betesmark till förmån för havreexporten medförde svårigheter för boskapsskötseln. Jordarna utarmades dessutom på grund av bristen på gödsel. På 1870-talet ändrades förutsättningarna för havreexporten, huvudsakligen på grund av att de västsvenska bönderna konkurrerades ut av billig amerikansk och rysk havre. Dalsland drabbades hårt av detta eftersom man blivit så beroende av inkomsterna från havren. Emigrationen blev omfattande. Mellan 1870 och 1915 emigrerade 30 % av Dalslands befolkning. Det var främst de egendomslösa som emigrerade och lämnade torp och backstugor öde. Torpen och backstugorna från denna tid har mestadels försvunnit men några har blivit kvar som sommarstugor. I skogen kan man ibland ännu se resterna av en spismur eller en syrenberså som vittnen från denna tid.

Kring 1890-talet ökade återigen intresset för boskapsskötsel i Dalsland och en utveckling mot ett mer rationellt jordbruk startar. Man börjar allmänt med växelbruk med inslag av foderväxtodling. Övergången i södra och mellersta Dalsland var inte så svår. Där hade man redan praktiserat växelbruk sedan 1800-talets mitt. Det var värre för dem vars marker inte möjliggjorde en expansion. Växelbruket krävde större arealer än de jordbruk hade som odlat i ensäde eller med bara en liten del i träda. Satsningen på växelbruk krävde uppodling av nya marker. Många mindre jordbruk klarade inte de investeringar som krävdes utan slogs ut.

Vid sekelskiftet 1900 hade boskapsskötseln åter blivit omfattande på Dalboslätten. Brålanda och Mellerud blev viktiga centrum för förädling och distribution av jordbruksprodukter.

BEBYGGELSEN

Gårdsbebyggelsen i de båda socknarna är av västsvensk typ, det vill säga en oregelbunden form där byggnadernas läge och inbördes förhållande varierar stort. Mangårdsdel och ekonomibyggnadsdel är dock alltid åtskilda. Mangårdsdelen ligger i en trädgård gärna lite högre upp än ekonomibyggnadsdelen. Här finns förutom mangårdsbyggnaden ofta lillstuga och magasin kvar. Ibland skiljer en väg av mot ekonomibyggnadsdelen. På de ställen där många byggnader är bevarade från olika tider finns på ekonomibyggnadsdelen en ladugård, loge och lada, i dag ofta en maskinhall och bodar (snickarbod, hönshus, bykhus, vagnbodar, magasin av olika slag) grupperade kring en gårdsplan. Smedjan ligger en bit bort från gården på grund av brandrisken vanligtvis vid en bäck.

Den traditionella bostadsbebyggelsen i Gestad och Sundals Ryr skiljer sig åt en del. I Sundals Ryr finns ganska gott om dalslandsstugor och parstugor men i Gestad finns knappast en enda byggnad av detta slag (någon enstaka kraftigt ombyggd). I Gestad finns i gengäld fler västsvenska dubbelhus och enkelstugor från 1900-talet. I båda socknarna finns några enstaka dubbelradhus och salsbyggnader. Vid Klypan i Sundals Ryr finns en framkammarstuga vilket är mycket ovanligt i Dalsland.

Taken i de båda socknarna var traditionellt täckta med tegel eller skiffer. Inventeringsmaterialet antyder att det har varit vanligast med skiffer i Sundals Ryr och med tegel i Gestad. Detta kan i så fall ha sin förklaring i att Sundals Ryr hade nära till skifferbrott. I Gestad har man en lång tradition av tegelbränning.

De flesta ladugårdarna är från tiden mellan 1920 och 1950. Det finns också många som är byggda på 1800-talet och sedan ombyggda och moderniserade. Landsbygdens ekonomibyggnader byggs ständigt om och moderniseras när förändringar i jordbruket så kräver. Ett undantag från detta är Bön i Gestad socken. Här finns en gårdsmiljö som är mycket välbevarad sedan 1800-talets mitt. Ladugården är ännu äldre - från 1750- och flyttades till platsen vid laga skiftet 1865.

Ladugården vid Bön i Gestad socken.

Minst förändrade är de mindre byggnaderna som till exempel magasin, småfähus och smedjor. Bland dessa finner man de mest ålderdomliga husen.

SUNDALS RYR

Sundals Ryr utgör den nordliga spetsen av Vänersborgs kommun. I öster gränsar Sundals Ryr mot Brålanda, i väster mot Färgelanda och söder om ligger Frändefors. Sundals Ryr är en landsbygdssocken utan någon tätort. Bebyggelsen består främst av jordbruksbebyggelse med små och medelstora gårdar. Förutom jordbruket har skogsbruket utgjort en viktig inkomstkälla. I Sundals Ryr går gränsen mellan slättdal och det skogbevuxna höglandsområdet Kroppefjäll.
Sundals Ryr har socknen officiellt hetat sedan 1886. Före dess hette socknen endast Ryr efter stomhemmanet Prästeryr på vars marker den gamla kyrkan låg men för att undvika sammanblandning med andra näraliggande socknar lades häradets namn till. Ortsnamnet Ryr betyder ”öppet ställe i skogen” (efter röjning – ryd).

Utblick från Kärr med kyrkan i bakgrunden

Kroppefjäll

Sundals Ryr ligger på Kroppefjälls sydöstra del och här är berget uppsplittrat i sprickdalar. Terrängen är kuperad med sjöar och myrar. Måketjärn på Kroppefjäll är Sundals Ryrs högsta punkt, cirka 220 meter över havet och höjdskillnaden mot Dalboslätten är ungefär 75 meter. På Kroppefjäll finns stora obebyggda områden. Dessa utgjorde allmänningsmark i äldre tid och utnyttjades som betes- och virkesresurs av socknarna runtomkring. Under 1600- och 1700-talet skedde en kolonisation med upptagande av gårdar. Buxåsen, Granan och Bollungen tillkom vid denna tidpunkt. Efter skiftena delades området mellan gårdarna i angränsande jordbruksbygder. Kroppefjäll är mycket glest bebyggt men under 1800-talet upptogs här en hel del torp varav många var ensligt belägna på gränsen till var odling var möjlig. Deras små åkerlappar har nu växt igen med skog och bara murrester eller trädgårdsväxter visar var tomterna var. Ett fåtal av torpstugorna har blivit kvar som fritidshus.

Bebyggelsemiljöer

Det finns ingen egentlig centrumbildning i socknen men det finns några samlade bebyggelsemiljöer som varit mindre centra tidigare, innan avfolkningen av landsbygden tog fart. Årbol var störst, här finns också skolan kvar. Vid sjön Bollungens norra ände fanns det en bra bit in på 1900-talet affär och plantskolaI Lersäter finns delvis den ålderdomliga bystrukturen kvar. Vid det laga skiftet 1827 blev de flesta husen kvar på sin gamla tomt.

Ålderdomlig salsbyggnad i Lersäter

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA

BYGGNADER I SUNDALS RYRS SOCKEN

1.Sundals Ryrs kyrka
Den granitklädda kyrkan med både gotiska och romanska stildrag har ett framträdande läge i det öppna slättlandskapet. Kyrkan står vid den så kallade Lysingsbacken ca 500m från vägkorsningen i Årbol. Kyrkan uppfördes 1903-1906 och ritades av Adrian Crispin Peterson från Göteborg.

Sundals Ryrs kyrka

2. Sundals Ryrs gamla kyrka
Sundals Ryrs medeltida stenkyrka är troligen uppförd på 1200-talet och ligger i socknens östra del. Den vitputsade kyrkan har en enkel utformning och saknar såväl vapenhus, sakristia och torn. Den har ett tresidigt avslutat kor i öster och rak västgavel. I väster återstår delar av kyrkans medeltida murar. Söder om kyrkan står en fristående faluröd klockstapel vars tak liksom kyrkans är klätt med skiffer.

Sundals Ryrs gamla kyrka

3.Björserud 1:1
På det före detta kaptensbostället vid Björserud ligger mangårdsbyggnaden i sin trädgård på en höjd lite ovanför ekonomibyggnaderna. Mangårdsbyggnaden uppfördes 1732.

På gården finns också stall, ladugård, vagnslider och svinhus från 1900-talets förra hälft och en spannmålstork från 1968.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av den relativt välbevarade mangårdsbyggnadens höga ålder och att gården har haft en stor betydelse i trakten som militärt löneboställe. Gårdens struktur är till stor del bevarad sedan tidigt 1900-tal och även ekonomibyggnaderna är välbevarade.

Mangårdsbyggnaden vid Björserud

4. Bleken 1:109

På gården Bleken 1:109 finns en undantagsstuga. Den är liten och kompakt och står på en hög stenkällare. I gavelröstet sitter ett litet kvadratiskt fönster. Väggarna är klädda med faluröd brädpanel och taket är klätt med tvåkupigt lertegel. Huset är troligen byggt under 1800-talets andra hälft. Den välbevarade undantagsstugan har ett högt kulturhistoriskt värde som ett historiskt dokument över äldre tiders levnadssätt.

En gammal undantagsstuga

5. Bleken 1:61

En liten faluröd stuga i en och en halv våning. Mot söder är en liten förstukvist och mot väster en liten vidbyggnad. De ockragula fönsteromfattningarna är smyckade med lövsågeriarbeten. Denna typ av fönsterbågar med bågfris på överstycket återfinns på flera ställen i socknen.

Byggnaden är som helhet välbevarad sedan den byggdes, antagligen kring 1910-1920.

Stuga vid vägkanten, längst ut på gårdens marker.

6. Bleken 2:85

Den lilla stugan i en och en halv våning ligger på en egen tomt vid Västra Blekan där några gårdar ligger samlade. Stugan är klädd med slät liggande faluröd panel. Välbevarad och tidstypisk för tiden kring1920.

Tidstypisk liten stuga vis Västra Blekan.

7. Bleken 2:87
En liten anspråkslös rödputsad villabyggnad med ett flackt tälttak klätt med asfaltspapp. Tidstypisk och välbevarad 1950-talsbyggnad.

Putsad liten 1950-tals villa

8. Bleken 2:100
Enkel och anspråkslös rödmålad villa av trä byggd 1955 som skogsarbetarbostad. Tillsammans med Bleken 1:101 utgör byggnaden ett viktigt tidsdokument från den tid då många människor i socknen arbetade i skogen. Välbevarad och tidstypisk 1950-talsvilla.

Skogsarbetare bostad.

9. Bleken 2:101
Enkel och anspråkslös gulmålad villa av trä, byggd 1955. Byggd som skogsarbetarebostad. Utgör tillsammans med Bleken 2:100 ett viktigt tidsdokument från den tid då många människor i socknen arbetade i skogen. Välbevarad och tidstypisk 1950-talsvilla.

Skogsarbetarebostad.

10. Bleken 2:118
Liten stuga på enkel bredd. På baksidan mot skogen är en snedtäcka med förråd. Fönsteromfattningarna har ett antytt tympanonfält på ovansidan. Verandatrappans räcken av smidesjärn, globlampan ovanför ytterdörren och fönsteromfattningarna antyder att stugan är byggd på 1920-1930-talet. Grunden är av kalkad gråsten. Stugan ger en bild av hur ett enkelt bostadshus på landsbygden kunde se ut kring 1920.

Liten stuga i skogskanten.

11. Bleken 2:119
Före detta gårdsbebyggelse till ett lantbruk med mangårdsbyggnad och uthus. Byggnaderna ligger avskiljt från övrig bebyggelse i Västra Blekan i en stor och lummig trädgård.

Mangårdsbyggnaden är välbevarad i alla detaljer och ett mycket fint exempel på ett västsvenskt dubbelhus.

Praktfullt västsvenskt dubbelhus.

12. Bleken 3:21
Gårdsmiljön består av en mangårdsbyggnad som flankeras av lillstuga och magasinsbyggnad. Mangårdsbyggnaden från 1862 är en salsbyggnad med rikt utsmyckad glasveranda från 1900-talets början. En grusgång där ett vårdträd växer i en planteringsrundel leder fram till mangårdsbyggnaden.
Det kulturhistoriska värdet motiveras av att anläggningen som helhet är välbevarad såväl de enskilda byggnaderna som trädgården.
Miljön illustrerar fint hur gårdsbebyggelsen till en större gård kunde se ut vid 1800-talets mitt i vår del av landet.

Salsbyggnaden vid Södra Blekan skymtar i trädgården

13. Bleken 3:27, Fjället

Gårdsanläggningen består av mangårdsbyggnad; en parstuga byggd 1844, ladugård byggd 1922, magasin från 1800-talets mitt eller äldre och hönshus.
Gårdsmiljön är som helhet välbevarad och visar bebyggelseutvecklingen mellan 1800-talets- och 1900-talets mitt. Efter den tiden har endast mindre renoveringar förändrat miljön. Magasinet besitter det högsta kulturhistoriska värdet av gårdens byggnader då det är ålderdomligt utformat och välbevarat sedan byggnadstiden.

Magasin vid Fjället

14. Bleken 3:36

Gårdsbebyggelsen består av mangårdsbyggnad, en parstuga troligen från tidigt 1800-tal samt en långsträckt bod och en ladugård. Gårdsstrukturen är välbevarad åtminstone sedan 1800-talets slut. Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras särskilt av den relativt välbevarade mangårdsbyggnadens höga ålder.

Parstuga vid Södra Blekan

15. Bollungen 1:1
Den vita funktionalistiska före detta affärsbyggnaden har ett framträdande läge på höjden vid Bollungssjön. Bakom ligger den äldre affärsbyggnaden och ett par bodar. Anläggningen är betydelsefull ur lokalhistorisk synpunkt. Byggnaderna vittnar om en tid då denna plats var ett litet lokalt centrum. Hos byggnaderna kan man följa utvecklingen från den småskaliga affären som fanns mellan 1920 och 1940 till den större affärsbyggnaden från 1937.

Före detta affär från 1940-talet

16. Bollungen 1:16
Karaktärsfull ljusgul villa med skiffertak med en utformning typisk för tiden kring 1910. Fönstrena är av tvärposttyp med smårutor i överbågen. Fönsterdekorationerna med en bågfris i överkanten förekommer på flera ställen i socknen. Panelen är stående på övervåningen och liggande på undervåningen. Huset har också en rikt utsmyckad veranda. Välbevarad villa med tidstypiska och lokala särdrag.

Före detta affärshus från 1920-talet

Vacker villa vid Bollungen

17. Bollungen 1:39
En liten faluröd stuga med vita knutar på enkel rumsbredd i en och en halv våning. Ingången är i gaveln. Stugan har ett högt kulturhistoriskt värde då den är välbevarad och oförändrad sedan den byggdes.

Liten stuga vid Bollungen

18. Bollungnäset 1:7
Här anlades traktens första skola 1898. 1926 byggdes en större skolbyggnad. Här bedrevs undervisning för barnen i Sallebyn, Bollerud, Lersäter och Bollungsnäset i så kallad C form-folkskola och småskola i ett- fram till 1955. Skolbyggnaderna innehöll även lärarbostad. Skolmiljön är välbevarad sedan den var i verksamhet. Byggnaderna förmedlar byggnadshistoriska och samhällshistoriska värden.

Skolbyggnad från 1926

Skolbyggnad från 1898

19. Buxåsen 1:10
Liten torpmiljö i skogen bestående av mindre ladugård och boningshus. Boningshuset är uppfört i en och en halv våning. Den lilla småbruks- eller torpmiljön kan trots igenväxningen på senare år berätta om det skogsnära jordbruk som bedrevs här.

Boningshuset vid Buxåsen 1:10

Ladugården vid Buxåsen 1:10

20. Granen 1:5, Riddarmyren

Bebyggelsen som ligger i en skogsglänta vid Riddarmyren består numera endast av bostadshuset som kan ha varit skogsarbetarbostad och en bod. Boningshuset är välbevarat sedan byggnadstiden och av en typ som varit vanlig i trakten.

Riddarmyren

21. Hägnan 1:8

Gårdsbebyggelsen ligger omgiven av åkermark. Den vita mangårdsbyggnaden från 1902 är stor och långsträckt med fyra fönsteraxlar med halvvåningsfönster ovanför mot baksidan. Fönstren är av korspost typ med rödbruna foder. På husets västra sida sitter en magnifik glasveranda där de små rombformade rutorna är färgade. Byggnaden är välbevarad så när som på takmaterialet och taklättan. Även ekonomibyggnaderna från 1900 talets början är lite förändrade sedan dess.

Mangårdsbyggnaden vid Hägnan 1:8

22. Högetakan 1:2

Gården ligger i skogskanten med utblick över fält som sluttar ner mot sjön. På gården finns ytterligare några mindre faluröda byggnader och en jordkällare. Mangårdsbyggnaden i två våningar på dubbel rumsbredd är från 1850-1860.

Det kulturhistoriska värdet motivers av lokal byggnadshistoria genom att mangårdsbyggnadens har en hög ålder och är välbevarad. Byggnadstypen tvåvåningsstuga på dubbel rumsbredd är ovanligt i trakten.

Den gamla mangårdsbyggnaden vid Högetakan 1:2

23. Högetakan 1:4

Lantbruk som anlades på 1750-talet. Gårdsmiljön är tät och ger ett ålderdomligt intryck. Mangårdsbyggnaden som är byggd på 1780-talet är en vitmålad parstuga med knutlådor i två våningar plus vind. Fönstersprojsarna är målade i engelskt rött och fodren är gröna. Miljön som helhet har ett högt kulturhistoriskt värde genom den välbevarade och ålderdomliga parstugan och den småskaliga gårdsmiljön som växt fram kontinuerligt från 1700-talet fram till 1900-talets mitt.

Parstuga från 1700-talet

24. Katteberg 1:20, Draget

Av Dragets utrsprungliga gårdsmiljö finns mangårdsbyggnaden och en bod/lillstuga med hög stenkällare kvar. Byggnaderna ligger i en lummig trädgård. Gården ligger på ett mindre stycke öppen odlingsmark i skogskanten och gränsar till Björserud i väster. Under senare tid har ett långsträckt bostadshus med två ingångar byggts sydväst om den ursprungliga bebyggelsen. Mangårdsbyggnaden, en liten dalslandsstuga är byggd mellan 1850 och 1870. Andra våningen är låg. Spetssågade snickerier pryder vindskivorna och fönstren har vackert smyckade foder.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att mangårdsbyggnaden är relativt välbevarad sedan den byggdes. De omsorgsfullt utformade snickerierna är intakta.

Liten dalslandsstuga vid Draget

25. Klypen 1:2

Klypan utgör en samlad gårdsmiljö med ett flertal ekonomibyggnader. Mangårdsbyggnaden som är byggd mellan 1740-1790 är en framkammarstuga i en och en halv våning med veranda mot sydväst. Ladugården är byggd 1915 och vagnbod och smedja 1912. Gårdsmijön som helhet är välbevarad. Många av de äldre ekonomibyggnaderna finns kvar.

Mangårdsbyggnaden är den enda bevarade framkammarstugan i socknen. Denna byggnadstyp har knappast förekommit i Dalsland efter 1700-talet.

Framkammarstugan vid Klypan

26. Kärr 1:4 med torpet Stenflyet

På gården finns förutom mangårdsbyggnaden och lillstugan en ladugård, ett magasin, en mindre byggnad nordost om mangårdsbyggnaden (troligen en smedja) och ytterligare en stor ekonomibyggnad.
Torpstället Stenflyet tillhör gården. Stenflyet ligger på igenväxande utdikad myrmark. Stugan som tillhör torpet är helt förfallen. Kring torpmiljön finns flera husgrunder.

Det kulturhistoriska värdet hos gårdsmiljön vid Kärr 1:4 är främst knutet till mangårdsbyggnaden men lillstugan, magasinet och ladugården utgör fina exempel på lantlig 1930-tals bebyggelse. Mangårdsbyggnaden som uppfördes runt 1845 är ganska välbevarad sedan den byggdes. Några fönster och panelen är utbytt. Plåttaket ligger på huset tillfälligt i väntan på skifferläggning. I övrigt är huset inte mycket förändrat. Den speciella verandan som bör ha tillkommit någon gång vid 1900-talets början är välbevarad sedan dess.

Stenflyet har ett högt kulturhistoriskt värde som ett spår av den intensiva uppodlingen under 1800-talets mitt. Den övergivna torpmiljön med husgrunder runt om ger en bild av detta korta historiska skede. Stugan är nog bortom räddning men ladugården är välbevarad sedan byggnadstiden.

Gårdsanläggningen och torpet har var för sig ett högt kulturhistoriskt värde. Tillsammans illustrerar de båda miljöerna tiden efter laga skiftet och nyodlingstiden på ett pedagogiskt sätt vilket stärker det kulturhistoriska värdet ytterligare.

Stenflyets ladugård

Mangårdsbyggnaden vid Kärr 1:4

Verandan med sitt speciella tak

Ladugården vid Kärr 1:4

27. Kärr 1:7, Lövås

Torpet Lövås ligger i en skogsglänta. Bara en stig leder dit. Inga ekonomibyggnader finns bevarade. 1890-tals kartan visar ett torp och en ladugård på platsen. Dörren till den faluröda enkelstugan kröns av ett profilerat listverk och en liten fönsterruta med små glas infattade i rundade blybågar. Huset är troligen påbyggt med en vindsvåning kanske någon gång under 1900-talets första decennier. Den lilla torpstugan är välbevarad sedan 1900-talets början. Den utgör ett spår av den tid då torpstugor av denna typ var mycket vanliga.

Torpet Lövås

28. Kärr 1:15

Bebyggelsen på gården ger vid handen att detta har varit en betydande gård på sin tid. Särskilt den stora och ståtliga mangårdsbyggnaden –en salsbyggnad byggd kring 1910 i två våningar och vind- vittnar om välstånd. Mot öster vetter en frontespis och mot väster en rikt utsmyckad veranda. Grunden av stora huggna granitblock kommer sannolikt ifrån kyrkobyggnationen vid 1900-talets början. Detta gäller många byggnader i socknen från denna tid. Ekonomibyggnaderna är många. De flesta är byggda kring 1900-talets början. En stor ladugård är byggd kring 1950. På gården finns också ytterligare ett mindre bostadshus. Gårdsanläggningen består av tre avskilda delar. En med ekonomibyggnader för jordbruket, mangårdsbyggnaden i sin trädgård och lillstugan tillsammans med en bod i en avskild del. Gårdsanläggningens kulturhistoriska värde motiveras främst av den karaktärsfulla mangårdsbyggnaden som är oförändrad sedan den byggdes vid 1900-talets början.

Den ståtliga mangårdsbyggnaden på Nordgården i Kärr.

Några av Nordgårdens ekonomibyggnader

29. Kärr 1:27

På Mellangården finns manhus, ladugård, stall, vedbod -hönshus, spannmålsmagasin- snickarbod och jordkällare. Manhuset- en vit dalslandsstuga med skiffertak- tycks vara byggt kring 1800-talets mitt men är ombyggt på 1910-talet och 1930-talet. Den ligger i en prunkande trädgård med jordkällaren i kanten. Ekonomibyggnaderna är byggda vid 1900-talets början. För stallet och ladugården har man inte haft någon användning efter att gården slutade brukas men vedboden, snickarboden och jordkällaren är i gott skick.

Mangårdsbyggnaden vid Kärr 1:27

30. Lersäter 1:48

Byskolemiljön består av skolan och en förvaringsbod med avträde. Byggnaderna är placerade i utkanten av en gräsplan i skogskanten. Intill ligger lärarbostaden som numera är privatbostad. Den lilla enkla faluröda byskolan från 1874 är gediget byggd och vackert utsmyckad. Byggnaden är låg och långsträckt med den lilla förstukvisten mitt på långsidan. Dörren med grönmålad slät liggande panel kröns av en bräda där år 1874 står målat .

Skolhuset i Lersäter

Den ålderdomliga byskolemiljö är välbevarad sedan skolverksamheten var igång. Skolhuset vittnar om att bönderna gjorde en stor satsning när detta skulle byggas. Funktion och estetik samsas. De tre fönstren i gaveln mot söder släpper in mycket ljus i skolsalen. Grunden är rejäl av huggen sten och den lilla förstukvisten har fått en vacker utsmyckning.

Skolan från söder

31. Lersäter 1:51

Den traditionellt utformade torpstugan från 1800-talets slut har en veranda utsmyckad med lövsågeri. Verandan byggdes troligen i början av 1900-talet. Anläggningen är en liten torpmiljö med ladugård och boningshus. Ladugårdens västra del är utformad som en liten bostad med skorsten, dörr och treluftsfönster från tiden kring 1950.

Den traditionellt utformade stugans kulturhistoriska värde beror på att den är en välbevarad representant för torpbebyggelsen som tidigare var omfattande.

Liten torpstuga vid Lersäter

32. Lersäter 1:52

Byggnaden som antagligen är byggd under är 1800-talets förra hälft är uppförd i en och en halv våning. Planlösningen är den sexdelade planen. På långsidorna sitter halvvånings lunettefönster. Fönsterfoder och dörrar är ockragula. Fasaden är vitmålad och grånar. Lersäter 1:52 hade sina ekonomibyggnader på andra sidan vägen- söder om. Dessa är nu nedrasade och det enda som finns kvar är ett timrat falurött litet magasin. Byggnaden är ålderdomlig och oförändrad sedan långt tillbaka i tiden.

Gammal salsbyggnad vid Lersäter.

33. Lersäter 1:54

Denna ladugård är det enda som finns kvar av en liten gård som låg här. Gården fanns 1890 och på 1960-talet fanns en husgrund utmärkt på ekonomiska kartan. Idag fins inga tydliga spår av övrig bebyggelse.

Gammal ladugård

34. Lersäter 1:60

En liten bebyggelsemiljö bestående av en liten bod och en faluröd torpstuga i en och en halv våning på enkel rumsbredd med tillbyggnad i form av en snedtäcka längst långsidan mot nordväst. Torpmiljön är en del i en samling av fyra mindre gårdsmiljöer på rad utmed en äldre väg (numera delvis stig.) Lersäter 1:54, 1:52 och 1:53.

Ett litet torp i Lersäter

35. Lindeskogen 1:6

I denna välbevarade gårdsmiljö ligger ladugården avskiljd från boningshuset, en dalslandsstuga. Boningshuset ligger i en trädgård där också en timrad lillstuga finns med en väl tilltagen matkällare under. Mangårdsbyggnaden är en faluröd enkelstuga i två våningar av traditionell dalsländsk typ. Glasverandan tycks vara tillbyggd senare. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att såväl de enskilda byggnaderna som hela gårdsstrukturen är välbevarade åtminstone sedan 1800-talets senare hälft. Gården utgör ett fint exempel på en typ av gårdsanläggningen som var vanlig i socknen i äldre tid.

Dalslandsstugan vid Lindeskogen

36. Rävsnäs 2:1

En liten skogsväg leder fram till mangårdsbyggnaden. På en sluttning en bit ned mot sjön ligger ladugården.

Mangårdsbyggnaden från tiden kring 1910-1920 är en mycket välbevarad och karaktäristisk representant för det västsvenska dubbelhuset.

Mangårdsbyggnaden vid Rävsnäs

37. Sallebyn 1:45

Mangårdsbyggnaden på Sallebyn 1:45 är en salsbyggnad i en och en halv våning, troligen uppförd under 1800-talets senare hälft. Panelen är liggande på undervåningen och stående på övervåningen. Verandan och frontespisen ovanför denna har antagligen tillkommit någon gång efter 1910. Verandas glasrutor på fönster och dörr är indelade genom grövre mittposter och med finare spröjsverk där emellan. På gården finns också ett mindre falurött bostadshus med brutet tak. Gårdens ekonomibyggnader tycks vara uppförda vid början av 1900-talet och ladugården har moderniserats efter hand. I övrigt finns på gården förutom bostadshusen en långsträckt ladugård, ett traktorgarage/vagnbod och ett magasin.

Anläggningens höga kulturhistoriska värde motiveras främst av den magnifika mangårdsbyggnaden som är helt oförändrad i alla detaljer sedan den fick sin veranda någon gång under 1900-talets första decennier. Panelen samt alla fönstersprösjar, dekorationer och verandans dörr är original. Det vackra skiffertaket är i gott skick. Lillstugan med mansardtak är också välbevarad sedan den byggdes.

Mangårdsbyggnaden på Sallebyn 1:45

Ladugården vid Sallebyn 1:45

Lillstugan vid Sallebyn 1:45

38. Sjöbotten 1:1

I ett naturskönt läge på en höjd med utsikt och odlingsmarker ner mot en flik av Rådanesjön ligger gården Sjöbotten inramad av ängsgranskog med rik flora. Denna placering har gården haft åtminstone sedan 1700-talets mitt och från den tiden finns mangårdsbyggnaden kvar.

På gården finns också en lillstuga som är byggd som en källarstuga någon gång på 1800-talet.

Gårdsmiljön har som helhet ett högt kulturhistoriskt värde med välbevarade ekonomibyggnader från tidigt 1800-tal. Gårdens utveckling under 1900-talet speglas genom ekonomibyggnaderna förändring, såsom en stor tillbyggnad på ladugården och traktorgaragets tillkomst vid 1900-talets mitt. Mangårdsbyggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde genom sin ålder -1700-talsbyggnader är ovanliga - och dess välbevarade karaktär.

Sjöbotten, Lillstugan i förgrunden, mangårdsbyggnaden bakom.

Utsikt över Rådanesjön, Sjöbotten.

39. Snappan 1:3 och 1:4

Snappan 1:3 och 1:4 tillhör samma gårdsmiljö. På Snappan 1:3 ligger ett magasin från 1935 och en ladugård från 1800-talets slut som fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad 1945 samt någon mindre bod och ett garage. På Snappan 1:4 ligger den nuvarande mangårdsbyggnaden och en den lillstuga som tidigare var gårdens mangårdsbyggnad. Mangårdsdel och fägårdsdel är klart åtskilda.
Gårdsanläggmningen Snappan 1:3 och 1:4 har ett högt kulturhistoriskt värde som helhet. Gårdens struktur är i huvudsak bevarad sedan gården anlades. Lillstugan och magasinsbyggnaden är välbevarade sedan byggnadstiden.

Vägen genom Snappan 1:3 och 1:4

40. Sollid 2:1

Torpstället ligger i en glänta i skogskanten omgärdat av buskar och träd. På motsatta sidan av trädgården från stugan sett ligger en låg och långsträckt faluröd bod med pulpettak. Stugan är liten och byggd i en och en halv våning sannolikt under 1800-talets andra hälft. Dörren är en pardörr med snedställd panel som bildar fiskbensmönster när dörren är stängd. Över dörren är ett skärmtak.

Torpmiljön har ett högt kulturhistoriskt värde. Torpstugans exteriör är välbevarad.

Torpet vid Solliden 1:2

41. Sundals Ryrs Bäcken 1:9

Välbevarad gårdsmiljö från förra hälften av 1900-talet. Mangårdsbyggnaden i sin trädgård ligger ovanligt långt från gårdens ekonomibyggnader. Ladugården som byggdes 1920 och moderniserades kring 1950 är uppförd av plank. Taket är täckt med 2-kupiga lertegelpannor. Den faluröda lillstugan med öppen förstukvist är byggd 1922 och har cementpannor från trakten på taket. Hönshuset är falurött med grön dörr. Taket är klätt med korrugerad eternit. Det finns också en jordkällare på gården.

Mangårdsbyggnaden är ett stort västsvenskt dubbelhus byggt 1916. Fönstren är av korspost typ och övervåningens gavelfönster med tre lufter och sex rutor flankeras av små goticerande fönster med tunt spröjsverk. Den vackra glasverandans tunna spröjsar bildar stående rektanglar. Grunden är av huggen sten.

Det kulturhistoriska värdet hos anläggningen motiveras av att gården som helhet är så välbevarad sedan 1900-talets förra hälft.

Västsvenskt dubbelhus från 1916 vid Sundals RyrsBäcken

Lillstuga vid Sundals Ryrs Bäcken 1:9

42. Sundals Ryrs Högen 1:4

Välbevarad gårdsmiljö från 1900-talets början. En mindre väg leder fram till mangårdsbyggnaden från 1929 och går sedan i en slinga runt trädgården med ett par bodar på motsatta sidan. Framför ladugården är en stor plan. Trädgården är lummig och omgärdad av en häck. Flera mindre ekonomibyggnader finns kvar. Såväl de enskilda byggnaderna som helhetsmiljön med trädgård, grusväg och gårdsplan är välbehållna sedan byggnadstiden.

Sundals Ryrs Högen 1:4

Gårdens har ett kulturhistoriskt värde genom att den utgör ett pedagogiskt exempel på hur en typisk gårdsmiljö i trakten tedde sig under 1900-talets första decennier. Samhällshistoriska - och byggnadshistoriska värden är knutna hit.

43. Sundals Ryrs Näset 1:29

Falurött bykhus eller smedja från 1800-talets senare hälft med enkupigt lertegel på taket placerad på höga smala huggna stenplintar intill vägen en bit ifrån gårdsanläggningen. Huset tillhör en jordbruksanläggning med sentida och ombyggd bebyggelse.

Bykhuset som även kan ha varit smedja tillhör en grupp av bebyggelse som tidigare var vanlig på landsbygden med sin placering en bit ifrån själva gårdsanläggningen p g a brandrisken. Ofta har inte dessa byggnader något användningsområde idag och börjar därför bli sällsynta. Byggnaden är välbevarad och har ett väsentligt miljöskapande värde.

Bykhus vid Näset

44. Torgärderud 1:40

Liten stuga på igenväxande mark vid skogsbryn. Huset har antingen varit jaktstuga eller mycket enkel bostad. På tomten ligger också en brunmålad bod med pulpettak.

Den lilla stugan i skogsbrynet till hör en typ av byggnader som inte uppförs idag. Där de finns kvar riskerar de att försvinna eftersom de inte används.

Skogskoja vid Torgärderud

45. Västra Hinsetakan 1:28

Bebyggelsen antyder att gårdsbildningen härrör från början av 1900-talet. Avtagsvägen intill gården bildar gårdsplan framför ladugården. Mangårdsbyggnaden ligger i en stor och lummig trädgård. Bakom ligger ett antal mindre bodar.
Mangårdsbyggnaden är ett gulmålat s k västsvenskt dubbelhus med skiffertak. På glasverandan som har slät liggande panel bildar det tunna spröjsverket ett vackert mönster. Verandans tak är täckt med tjärpapp.
Gårdsmiljön är mycket välbevarad sedan 1900-talets förra hälft.

Västsvenskt dubbelhus vid Västra Hisetakan

46. Årbol 1:53

Den röda tegelvillan ligger i en öppen trädgård med gräsmatta där det växer sparsamt med träd och buskar. Vid trädgårdsentrén sitter grindstolpar av tegel.
Den välbevarade villan med dess skiftande tegelfasad och fint formgivna entréparti i den öppna trädgården förmedlar ett intryck av hur 1950 och 60-talets villabebyggelse kunde ta sig ut.

Villa i Årbol

47. Årbol 1:56. Sundals Ryrs skola

Sundals Ryrs skola är en liten skola byggd 1954. På ena gaveln syns en pojke och en flicka i relief i det gula teglet och på denna gavel bildar också teglet ett mönster kring dörromfattningen. Huvudentréns trädörr är glasad.
Sundals Ryrs skola är ett fint exempel på en skola från 1950-talet. Byggnaden är anspråkslöst men omsorgsfullt gestaltad när det gäller såväl exteriör och interiör som helhet och detaljer. Konstnären Gösta Sillén har smyckat ut korridorerna. Det är inte vanligt med skolbyggnader från denna tid som är så lite förändrade. Även detaljer såsom lampor och armaturer finns kvar. Byggnden har ett högt kulturhistoriskt värde även i ett nationellt perspektiv.

Sundals Ryrs skola

Omsorgsfullt utformat dörrparti på Sundals Ryrs skola

48. Årbol 1:69

Gårdsanläggningen ligger i kanten av Årbols vägskäl. Mangårdsbyggnaden ligger i en trädgård tillsammans med lillstugan. Vid vägkanten ligger ett litet bykhus. Mangård och fägård är tydligt åtskilda.

Gården har ett högt kulturhistoriskt värde genom sin höga ålder. Gården ligger kvar efter laga skiftet. De enskilda byggnaderna har i mycket har kvar sin ursprungliga karaktär. Bykhuset / smedjan är mycket välbevarad och lillstugan är unik med sin så välbevarade inredning från 1930-40-tal. Mangårdsbyggnaden från 1790 är mer ändrad men har kvar mycket av sitt ålderdomliga uttryck.

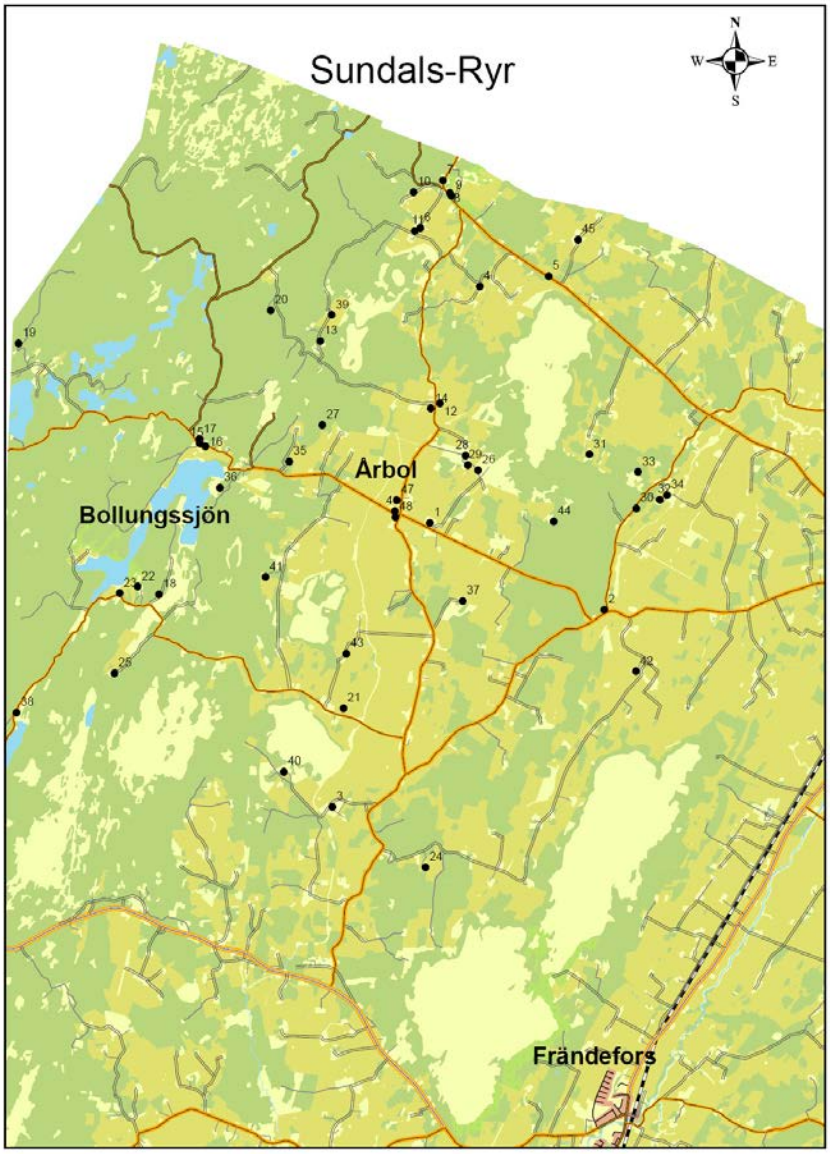

Bykhuset i förgrunden vid Årbol 1:69

Mangårdsbyggnaden vid Årbol 1:69

KARTA ÖVER KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BYGGNADER I SUNDALS –RYRS SOCKEN

1. Sundals Ryrs gamla kyrka
2. Sundals Ryrs nya kyrka
3. Björserud 1:1
4. Bleken 1:109
5. Bleken 1:61
6. Bleken 2:85
7. Bleken 2:87
8. Bleken 2:100
9. Bleken 2:101
10. Bleken 2:118
11. Bleken 2:119
12. Bleken 3:21
13. Bleken 3:27, Fjället
14. Bleken 3:36
15. Bollungen 1:1
16. Bollungen 1:16
17. Bollungen 1:39
18. Bollungsnäset 1:7
19. Buxåsen 1:10
20. Granen 1:5, Riddarmyren
21. Hägnan 1:8
22. Högetakan 1:2
23. Högetakan 1:4
24. Katteberg 1:20, Draget
25. Klypen 1:2
26. Kärr 1:4
27. Kärr 1:7, Lövås
28. Kärr 1:15
29. Kärr 1:27
30. Lersäter 1:48
31. Lersäter 1:51
32. Lersäter 1:52
33. Lersäter 1:54
34. Lersäter 1:60
35. Lindeskogen 1:6
36. Rävsnäs 2:1
37. Sallebyn 1:45
38. Sjöbotten 1:1
39. Snappan 1:3 och 1:4
40. Sollid 2:1
41. Sundals Ryrs Bäcken 1:9
42. Sundals Ryrs Högen 1:4
43. Sundals Ryrs Näset 1:29
44. Torgärderud 1:40
45. Västra Hinsetakan 1:28
46. Årbol 1:53
47. Årbol 1:56
48. Årbol 1:69

GESTAD SOCKEN

Gestad socken gränsar i norr till Bolstad socken (Melleruds kommun), i väster mot Brålanda och i söder mot Frändefors. Socknen är smalast i sydost. Den östra sidan är en kuststräcka mot Vänern. Norrut breder socknen ut sig och omfattar en bit av Dalboslättens fullåkersbygd. I söder går åkermarken på vissa håll nästan ända fram till vattnet men huvudsakligen består det strandnära landskapet av blandskog och klippor. In mot väster blandas åkermark med barrskog och mossar innan den stora slätten tar vid. Socknen omnämns i ett brev från 1346 i formen Gazstadnum. Namnet Gestad tror man kommer från det forntida mansnamnet Geiter.

Jordbruksbebyggelsen som man kan se den idag speglar främst tiden efter laga skiftet och fram till omkring 1940 och ligger mestadels spridd i landskapet som ensamgårdar.

Bebyggelsemiljöer

Det finns några platser i sockenen med mer samlad bebyggelse. Utmed Gestadvägen finns det på några ställen bebyggelsemiljöer som har utgjort små centra ungefär fram till 1900-talets mitt. I Åstebo fanns exempelvis mejeri, skola och post.

Vid Timmerviks kyrka ligger några mindre stugor efter vägen och alldeles i närheten, i Kättarebol, fanns en affär fram till 1970- talet. På 1940-talet fanns det sju lanthandlar i socknen. Utmed vägen placerades också i äldre tid de riktigt enkla byggnaderna för egendomslösa. Ett exempel på detta är ryggåsstugan vid Timmervik 1:32 ”Sven i Lias stuga”.

Gestad socken utgörs av ett jordbrukslandskap som är präglat av närheten till Vänern. Fram till förra hälften av 1900-talet yttrade sig denna prägel genom möjligheten till transport och fiske som vattnet gav. De gårdar och byar som låg närmast Vänern hade sina utmarker på bergs- och hällmarkerna närmast vattnet. Här låg små fisketorp och backstugor. På några platser där den odlingsbara marken går ända ner till stranden ligger även gårdsbebyggelsen alldeles vid vattnet.

Sikhall var tidigare en viktig hamnplats där det finns ett byggnadsminnesförklarat f d spannmålsmagasin från 1874.

Kring hamnen i Sikhall uppstod något av ett centrum vid 1800-talets andra hälft. Här fanns tegelbruk, varv och affär. Passagerarbåtar lade till här fram till 1920-talet och fraktbåtar ytterligare en tid. Vid Bratteviken fanns ett litet fiskeläge och vid Jonasnäbben fanns en hamn där båten ifrån Vänersborg kunde lägga till för frakt av personer och varor. Längst ut vid vattnet fanns små fiskestugor för övernattning. En av sommarstugorna vid Sandviken lär vara en ombyggd sådan fiskestuga.

Hamnmiljö vid Jonasnäbben

Lövås egendom ligger i socknens norra del. Den var tidigare säteri och hemvist för olika adelssläkter och har varit den dominerande gården på slätten. Här bodde karolinen och friherren Erik Axel Roos (1684-1765) som var landshövding i Älvsborgs län. På Lövås marker, ca en kilometer söder om Gestad kyrka, finns vid Murängen lämningar efter vad som antas varit ytterligare en tegelkyrka från 1200-talet. Platsens och byggnadens historia är oklar liksom den förmodade kyrkans status som eventuell socken- eller gårdskyrka.

Lövås säteri

Det finns några kvarvarande lantbruk i drift. Flera av gårdsmiljöerna har styckats av från den brukade marken och används numera som bostäder året runt eller enbart sommartid. En hel del gårdsmiljöer är övergivna och förfaller. Av den stora mängden torpmiljöer som fanns under 1800-talet är många borta, andra har blivit sommarstugor eller står öde. Det har också byggts endel villor under senare hälften av 1900-talet som inte tillhör jordbruk. Befolkningen som arbetar på annan ort har ökat i socknen.

Vid mitten av 1960-talet när centraliseringen av samhället var i full gång och bilismen hade fått genomslag minskade de sju lanthandlarnas antal till fyra och de gamla folk- och småskolorna i Gestad och Brålanda ersattes av låg – och mellanstadieskolan i Skerrud. I dag finns ingen affär kvar i Gestad socken men skolan är i full verksamhet.

Sommarstugorna

Området närmast Vänern präglas numera till stor del av sommarstugeområden. Kring 1930 började bönder stycka av mark vid vattnet för att sälja till fritidshusbebyggelse. Tidigare var kuststräckan här ett populärt utflyktsmål med båt för Vänersborgarna men nu låg det i tiden att bygga sommarstugor. Under mellankrigstiden reglerades arbetstiden och lagstadgad semester infördes. De gamla fiskartorpen vid vänerstranden blev attraktiva sommarhus och de nybyggda sommarstugorna placerades så nära vattnet som möjligt. Efter 1960-talet var det inte längre tillåtet att bygga med strandläge på grund av strandskyddet som omfattar 300 meter. Efter denna tid ligger många av sommarstugorna eller sommarstugeområdena exakt på denna gräns. Etableringen var intensiv. Stugtomter styckades av från gårdarna och till och med hela gårdar styckades upp i små tomter i några fall. Större planlagda fritidshusområden bildades också även innanför strandskyddet till exempel vid Sikhall.

Sommarstuga vid Vänern

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA

BYGGNADER I GESTAD SOCKEN

1. Gestad kyrka
Den vitputsade stenkyrkan är uppförd 1795-99. Kyrkan har bevarat sin ursprungliga form och exteriör med undantag av de stora välvda fönsteröppningarna från 1876. Karakteristiskt är det kraftiga tornet med dess flacka tak och den stora höga sakristian.

Gestad kyrka

2. Timmerviks kyrka
Kyrkan är ett exempel på en typ av kapellkyrkor som byggdes vid 1900-talets förra hälft. Den vitputsade tegelkyrkan som är orienterad i nord-sydlig riktning uppfördes 1926-27. Tornet med sitt spetsiga tak ligger i norr och en korutbyggnad med sakristia vetter mot söder. Kyrkans exteriör ritades av komminister Ernst Wennerblad och interiören ritades av arkitekt Yngve Kernell.

Timmerviks kyrka

3. Balltorp 1:33, Kullen
Mangårdsbyggnaden tronar på en kulle. Nedanför ligger en stor ladugård från ca 1950 med en grusad gårdsplan framför. I trädgården nedanför mangårdsbyggnaden och i vinkel mot ligger ett magasin.
Det kulturhistoriska värdet motiveras dels av den välbevarade mangårdsbyggnaden och magasinet som ser ut att vara byggda kring mitten av 1800-talet. Ladugården har byggts senare och är en god representant för sin tid, mitten av 1900-talet.

Kullens mangårdsbyggnad

4. Balltorp 1:34

Fd. soldattorp omgärdat av träd och buskar i ett öppet odlingslandskap. Till anläggningen hör också en uthusbod.

Det kulturhistoriska värdet hos torpstugan motiveras av dess välbevarade karaktär av tiden kring 1920. Byggnaden tycks inte vara ändrad sedan verandan tillkom.

Soldattorp vid Balltorp

5. Fagerhult 1:2

Liten gårdsanläggning. En mindre väg leder in mot gården. Längst med denna på norrsidan ligger ladugården. Vägen svänger av och på dess västra sida ligger två mindre faluröda bodar. Söder om dessa ligger mangårdsbyggnaden, en faluröd enkelstuga i en och en halv våning, i sin trädgård. En välbevarad småjordbruksmiljö från 1800-talets slut.

Fagerhult 1:2

6. Fagerhult 1:9

Fagerhult 1:9 består av två gårdsmiljöer. Två gårdar har slagits samman under en brukare. På den södra gården som utvärderas i denna inventering finns en mangårdsbyggnad och ekonomibyggnader från ca 1940. Ladugården har teglad fähusdel och tak av korrugerad eternit.

Framför ladugården är en stor grusad gårdsplan Söder härom ligger trädgården med mangårdsbyggnaden. I utkanten av gårdsplanen står ett magasin och väster om i vinkel mot detta ett hönshus. Gårdsmiljön som helhet är välbevarad från tiden kring 1940. Ladugården är helt bevarad sedan den byggdes. Även inredningen med bås mm finns kvar.

Den södra mangårdsbyggnaden vid Fagerhult 1:9

Den södra ladugården vid Fagerhult 1:9

7. Gestads Berg 1:25

Litet jordbruk vid vägkanten med välbevarad stuga och rester av en omålad ladugård. Mangårdsbyggnaden är en välbevarad enkelstuga av traditionell sentida typ i 1,5 våning (sent 1800-tal- 1900-talets första årtionden). På långsidan finns en liten förstuutbyggnad.

Gestad Berg 1:25

8. Gestads Björnerud 1:11

Gårdsmiljön som ligger som en ö med åkrar runt omkring består av mangårdsbyggnad, ladugård, en lillstuga som också kan ha varit bykhus eller bakstuga och ytterligare några små bodar.
Mangårdsbyggnaden är ett västsvenskt dubbelhus med öppen veranda vars pelare och räcke är rikt dekorerade med lövsågeriarbeten. Gårdens läge mitt på odlingsmarken är typiskt för en gård som skiftades ut vid laga skiftet. Gårdens byggnader är välbevarade sedan byggnadstiden och bra representanter för sin tid.

Gestads Björnerud 1:11

9. Gestads Bodane 1:14

Boningshuset, en reveterad grovputsad byggnad som varit mangårdsbyggnad till ett litet jordbruk står i en fruktträdgård. Takfallet är mjukt böjt ner mot sidorna. Putsen är slät runt fönster och i hörnen. Fönstren är höga. På långsidan mot nordost och på gavlarna sitter treluftsfönster men nio rutor. Under gavelkrönen är ett litet trekantigt fönster.
Det är boningshuset som motiverar anläggningens kulturhistoriska värde. Byggnadens arkitektoniska kvalitéer är välbevarade sedan den byggdes. Reveterade hus är ovanliga i socknen. Ekonomibyggnaderna är övergivna men bostadshuset används ännu. En väg passerar genom gården framför ladugården.

Boningshuset vid Gestads Bodane 1:14

Gårdsmiljön vid Gestads Bodane 1:14

10. Gestads Bön 1:31

Mangårdsbyggnad ligger längst in i trädgården och tvättstuga/lillstuga närmast vägen. Enligt ägaren flyttade man ut i lillstugan på sommaren och bodde och åt där. Ekonomibyggnadsdelen består av en ladugårdsbyggnad med putsad fähusdel i vinkel och en lägre putsad byggnad mot söder. Parallellt med ladugårdsbyggnaden finns ett traktorskjul och ett magasin. Ekonomibyggnaderna ser ut att vara byggda vid olika tillfällen. Magasinsbyggnaden och den vinkelbyggda ladugården bör vara från ungefär samma tidpunkt som mangårdsbyggnaden, 1900-talets början. Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras av att gården tydligt speglar det tidiga 1900-talets jordbruksbebyggelse i socknen.

Gestad Bön 1:31, lillstugan med mangårdsbyggnaden i bakgrunden.

11. Gestad Bön 1:33

I skogen på Böns gamla utmarker ligger denna lilla låga vinkelbyggda stuga. Plåtslagaren som bodde här hade verkstad i den ena vinkelbyggnaden och bostad i den andra. Intill ligger ett litet utedass. Den vinkelbyggnad som har skorsten är den äldre delen. Troligen var den äldre delen bostad och vinkelbyggnaden verkstad. Det kulturhistoriska värdet hos denna lilla stuga motiveras av att den är en sista rest av en byggnadstyp som varit vanlig i socken under 1800-talet nämligen stugor på ofri grund där de som inte hade egen jord fick bosätta sig.

Den gamla plåtslagarstugan vid Bön

12. Gestads Bön 1:38, Granbacken

Granbacken är en ålderdomlig gårdsmiljö med byggnader som åldersmässigt spänner mellan 1750-talet och 1860-talet. Byggnaderna utgör en samlad gårdsmiljö med tydligt avskiljd mangård och fägård. Mangårdsbyggnaden ligger i en dunge med lövträd på en liten kulle. Från sydväst leder en björkallé fram till gården. Landskapet på Böns marker är varierat. Åkermarken och hagmarken ramas in av skog och här och var ligger bergknallar. En bäck där man i äldre tid har haft kvarnar rinner genom landskapet. Granbacken som helhet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde med sin välbevarade ålderdomliga gårdsmiljö. Ladugården utmärker sig som ett för Dalsland unikt exempel på hur ladugårdarna såg ut före tiden för laga skiftet genom att den är så välbevarad. Byggnaden kan även berätta om hur ladugårdarna kunde se ut före 1750. Byn brann nämligen ner 1750 och byggdes upp på samma sätt igen.

Gårdsmiljön vid Granbacken

Mangårdsbyggnaden vid Granbacken

13. Gestads Stom 1:11

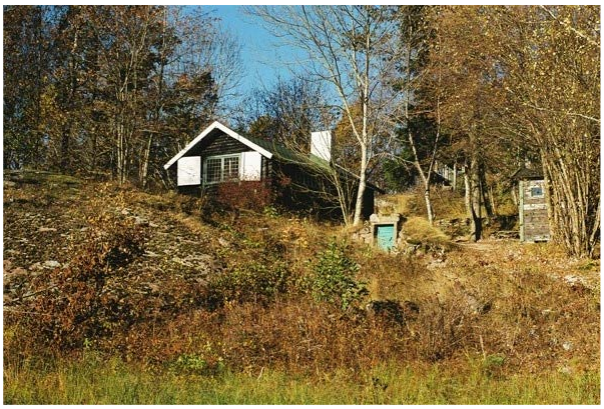
Småskolebyggnad som inte är ändrad sedan användningstiden. Byggnaden är omsorgsfullt utformad. Den släta panelen, grunden och trappan av betong, dörrarna och trappräckets utformning är markörer för influenser av en modernare byggnadsstil men i stort sett har byggnaden en traditionell utformning.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att skolbyggnaden är helt oförändrad sedan byggnadstiden och därför kan förmedla samhällshistoriska och byggnadshistoriska värden.

14. Gestads Takan 1:34

I skogsbrynet på en bergknalle som sluttar ner mot Vänern ligger en liten timmerstuga byggd mellan 1932-34. Ursprungligen var taket klätt med gräs och timret tjärat. Nu är huset målat med brun oljefärg. Sadeltaket är klätt med grön tjärpapp i bikupe- mönster. Skorstenen är vitputsad. Fönstren är blyinfattade och småspröjsade, grönmålade med vita fönsterluckor. Stugan ligger insmugen i skogskanten nära stranden. På tomten finns också jordkällare och en liten friggebod alldeles vid vattenbrynet. På en höjd ovanför ligger en enkel sportstuga i modernistiskt utförande byggd på 1940-talet. Den är brunmålad och klädd med liggande panel. Grunden består delvis av betongplintar och delvis av sten. Pulpettaket har en svag lutning och är klätt med korrugerad plåt. Ena hörndelen under taket utgör veranda.

Traditionalistisk sommarstuga

Modernistisk sommarstuga

Bebyggelsemiljön har kvar sin karaktär av sportstugeanläggning från tiden då stugorna byggdes, ett enkelt boende nära naturen.
1930-tals- och 1940-tals byggnaderna skildrar på ett pedagogiskt sätt de ideal som fanns för sommarstugebebyggelsen; det modernistiska och det traditionalistiska. Båda är väl anpassade till omgivningen, varsamt insmugna i naturen men stilidealen är totalt motsatta.

15. Gestads Takan 1:39

Brunmålad stor sommarstuga i 2-våningar med halvvalmat mansardtak. Taket är neddraget på sidorna över andra våningen. Fönsterfoder och knutar är grönmålade. Taktäckningen består av grön falsad plåt.
Mot sjösidan är en verandaliknande farstu med stora fönster. Stugan ligger på en naturtomt i blandskog vid vattnet med några små bodar på tomten och tillhör den grupp av sommarstugor som byggdes i socknen på 1920-talet då man först började bygga sommarnöjen här. Sommarstugemiljön som helhet är välbevarad.

16. Gestads Takan 1:79

Modernistisk sommarstuga med fritt läge. Byggnaden är klädd med brun panel på förvandring och har stora panoramafönster med vita fönsteromfattningar och en dörr av glas som vänder sig mot vattnet. På frånsidan mot vattnet är fasaden mer sluten. Det flacka sadeltaket är klätt med tjärpapp. Denna sommarstuga ligger längst ut i ett område med fritidshus anlagda på 1960-talet. Byggnadens kulturhistoriska värde utgörs av dess tidstypiska utformning. Den är välbevarad sedan den byggdes och har kvar sin karaktär av modernistisk enkelhet.

Sommarstugavid Gestads Takan från 1960-talet.

17. Hallstorp 1:7

Gårdsanläggning med stora ekonomibyggnader från ca 1950.

Mangårdsbyggnaden har kvar en hel del av sin ursprungliga karaktär även om den är väl förändrad för att utvärderas kulturhistoriskt som enskilt objekt. Lillstugan är mindre förändrad och har därför ett kulturhistoriskt värde som tidsdokument. Den har flyttats till platsen från "Kasestan" - en plats i skogen nära Lobergsängen vid Lobergsviken där det fanns flera torp tidigare. Huset är byggt i en och en halv våning och har fasadavdelande spetspanel. Lillstugan är lite förändrad och har ett kulturhistoriskt värde som tidsdokument. Gårdsanläggningen har sammantaget ett högt kulturhistoriskt värde.

Gårdsmiljön vid Hallstorp 1:7

Lillstugan vid Hallstorp 1:7

18. Hallstorp 1:8

En liten torpstuga på igenväxt tomt som ligger intill en kulle straxt sydost om Hallstopr 1:7. En ganska bred enkelstuga i en och en halv våning med halvvåningsfönster småspröjsade i rombmönster. Förstukvisten ger intryck av att vara byggd kring 1910-1920. Den lilla torpstugan är välbevarad sedan byggnadstiden sånär som på takmaterial och skorsten. Många torp som fanns under 1800-talets andra hälft är numera borta.

Liten torpstuga vid Hallstorp 1:8

19. Hopperud 1:37. Gälleudde fyr.
Fyrplatsen ligger längst ut på sydspetsen av udden. Den första fyren på platsen byggdes 1864. Fyrtornet satt på taket på ett skiffertäckt rödfärgat fyrbostadshus. Det nuvarande fyrtornet byggdes 1905. Då byggdes bostadshuset om och har sedan dess enbart varit bostadshus för fyrvaktaren med familj. Huset har renoverats genomgripande i sen tid.
I fyrtornet från 1905 infördes mistsignalering. 1931 installerades en tyfon. Under tidigt 1950-tal moderniserades fyren till en helautomatisk elektrisk fyr med AGA - reserv. Mistsignaleringen lades ner på 1970-talet.

Ett separat maskinhus för tyfonen byggdes 1931. Huset är välbevarat sedan dess. Mycket av inredning, material och tyfonutrustning är bevarad. Till miljön hör också en uthuslänga som är ombyggd och tillbyggd till stall samt en välbevarad oljebod.

Gälleudde fyrplats utmärker sig ur kulturhistorisk synpunkt inte bara i ett lokalt perspektiv för Gestad och Vänerborg utan den räknas också till en av de mest intressanta fyrplatserna i Vänern. Maskinhuset med tyfonutrustningen är numera en mycket stor sällsynthet, inte endast vid Vänern utan även i Sverige som helhet. Fyrtornet är ett av några få bevarade stora järntorn vid sjön. Av särskilt intresse är att gasreserven från 1950-talet fortfarande är i drift.

Bebyggelsemiljön med det stora fyrtornet, de bevarade rödmålade byggnaderna och hamnplatsen innanför udden ger ett gott helhetsintryck av en gammaldags fyrplats.

20. Kyrkebyn 2:33, Nytorp

Stugan ligger i en fruktträdgård. På tomten finns en liten bod. Bakom ligger en åker. En mindre väg leder in i skogen från landsvägen. Stugan på enkel bredd har en stor tillbyggnad i form av en verandafrontespis. På baksidan är en tillbyggnad i form av en snedtäcka. Byggnaden kan ursprungligen ha varit en äldre stuga som fått sin nuvarande utformning någon gång kring 1915-1925. Glasverandan är av en modell som blev vanlig vid denna tid.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att byggnaden är ett välbevarat exempel på den variant av stuga på enkel rumsbredd som började bli vanlig på 1910-talet.

Boningshuset vid Nytorp

21. Kyrkebyn 2:46

Det f d skolhuset vid Gestad kyrka ligger i en stor trädgård där rester av skolgården och skolträdgården kan skönjas. Förutom skolhuset finns en bod och en jordkällare som tillhörde skolan kvar. Skolan är inte ändrad sedan den användes till undervisning. De stora 9-rutorsfönstren vid södra gaveln berättar var skolsalen låg. Vid gavelspetsarna sitter lunettefönster. Byggnaden har tre skorstenar och står på en grund av sten som slammats över. Verandan har slät stående panel och stora fönster med tunna spröjsar.

Skolbyggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde. Genom att den är välbevarad sedan den byggdes har den ett byggnadshistoriskt och arkitekturhistoriskt värde. Den har vidare ett dokumentvärde och ett samhällshistoriskt värde eftersom den är betydelsefull för förståelsen av livet i socknen i äldre tid. De människor som har gått i skolan här har en särskild relation till byggnaden. Även byggnadens miljöskapande värde för sockencentrat vid Gestad kyrka är betydelsefullt.

Den nedlagda kyrkbyskolan.

Den nedlagda kyrkbyskolan i sin trädgård.

22. Kättarebol 1:13

Jordbruksmiljö med stora ekonomibyggnader från senare tid (ca 1980 och framåt) och ombyggt boningshus. En ladugård som är tillbyggd i vinkel kan vara byggd under tidigt 1900-tal. Den har kalkputsad fähusdel och brädklädd gavel. Det är egentligen den välbevarade lilla källarvinden alldeles vid vägen som är orsaken till att anläggningen tillmäts ett kulturhistoriskt värde. Källarvinden är murad av stora stenar och kalkputsad. Byggnaden är välbevarad och ett viktigt inslag i miljön där den ligger vid vägkanten. Den tillhör en byggnadskategori som är typisk för trakten och som börjar bli sällsynt.

Källarvinden vid Kättarebol

23. Markustorp 1:7

Mangårdsbyggnaden är ett rödmålat västsvenskt dubbelhus med rikt utformad glasveranda. Verandans glasdörr (troligen original) är brun. Huset ligger i ett vägskäl och en faluröd bod ligger väster om alldeles intill vägen. Ladugården har legat öster om mangårdsbyggnaden. Här i skogen finns spår av gårdens ekonomibyggnadsdel i form av stenmurar och en damm. Mangårdsbyggnaden är mycket välbevarad så när som på panel och takmaterial. Huset och boden tillsammans utgör en miljö som ger en bild av hur det såg ut när gården var i drift. Verandan och husets vackra fönster är ovanligt välbevarade.

Markustorp 1:7

24. Pjukemyren 1:10, smedjan.
Intill en industrifastighet på en äldre gård ligger denna lilla smedja. Den ligger alldeles intill en grävd stensatt damm. Syllstocken av ek är närmare 80 cm på höjden. Vid nedersta syllen är en utknut men högre upp är det laxknutar. Fasaden är delvis täckt med brädpanel. Vid västra gaveln är byggnaden tillbyggd med plank. Åldern är obestämbar. Det är vanligt med smedjor i närheten av vattendrag en bit ifrån gårdsmiljön.
Att denna byggnad tillmäts ett kulturhistoriskt värde trots sitt förfall beror på byggnadens ålderdomliga karaktär med den breda eksyllen och den oregelbundna grunden av plock sten där panelen är ursågad för att passa stenen.

Smedjan vid Pjukemyren

25. Rågtvet 6:1
Faluröd enkelstuga. Verandans glasrutor har smäckert spröjsverk. Stugan ligger omgärdad av resterna av en trädgård med träd och buskar på öppna slätten. Öster om stugan finns en liten faluröd bod som en rest av gårdsanläggningen. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga karaktär. Den vackra välbevarade verandan utgör en väsentlig del av byggnadens kulturhistoriska värde.

En stuga vid Rågtvet

26. Sannebo 1:67
Gårdsmiljön ligger i skogskanten med beteshagar framför. Mangårdsbyggnaden är ett gulvitt västsvenskt dubbelhus. Vägen leder fram till gården och bildar gårdsplan. Intill ligger mangårdsbyggnaden i sin trädgård. Öster om gården närmare Vänern och ett sommarstugeområde ligger en liten torpstuga som tillhör gården. Den faluröda enkelstugan med förstukvist ligger i en fruktträdgård. Gården som helhet med såväl ladugård, vagnbod och mangådsbyggnad är välbevarad från tiden kring 1930. Torpstugan i närheten som tillhör gården förstärker ytterligare det kulturhistoriska värdet.

Sannebo 1:67

Torp vid Sannebo 1:67

27. Sannebo 1:79

Gårdsmiljö bestående av ladugård och magasinsbod. Mangårdsdelen låg tidigare på andra sidan vägen men den delen är avstyckad idag och här ligger numera en modern villa. Ladugården har tegelmurad fähusdel, gröna dörrar och portar och småspröjsade fönster. På gården ligger också en faluröd magasinsbyggnad med port och dörrar klädda med grönmålad liggande panel. Huset kan ha innehållit snickeri och bostadsrum. Ladugården och magasinsbyggnaden från tiden kring 1930-talet är ovanligt välbevarade och utgör fina exempel på sin typ av byggnader.

Sannebo 1:79, Ladugård.

Sannebo 1:79, magasin.

28. Sikhall 1:11

Gårdsmiljö vid vägen ner mot Sikhall. På gårdsplanen går en stor berghäll i dagen som ladugården står på. Mangårdsbyggnad är gul och uppförd i en och en halv våning med halvvåningsfönster. Verandan är rikt dekorerad med snickarglädje. Manhuset ligger i fonden och ladugård och stall ligger parallellt på varsin sida om gårdsplanen. Fram mot mangårdsbyggnaden går en rad av hamlade träd. Helhetsmiljön på gården är mycket välbevarad vilket motiverar den kulturhistoriska utvärderingen.

Gårdsmiljö vid Sikhall

29. Sikhall 1:4, med spannmålsmagasinet.

På fastigheten finns förutom spannmålsmagasinet resterna av den bebyggelse som tillhörde den stora gården Sikhall. På ett höjdparti med magnifik utsikt över Vänern ligger gårdens bostadshus, huvudbyggnaden som varit stor och påkostad men som nu är i förfallet skick och ett mindre bostadshus.

Det stora bostadshuset är uppfört i timmer troligen kring mitten av 1800-talet. Ett mindre hus, troligen tjänstebostad, med amerikanskinspirerad veranda under takfallet utmed ena långsidan lär vara uppfört kring sekelskiftet 1900. Straxt sydost om denna byggnad låg en numera riven verkstadsbyggnad från ungefär samma tid. Kring de båda boningshusen fanns tidigare en omfattande trädgårdsanläggning.

Sikhallsmagasinet är beläget vid Vänerns strand på en klippudde omgivet av vatten på tre sidor. Huset är vitputsad och uppfört i tegel i två och en halv våning. Sikhallsmagasinet är skyddat som byggnadsminne sedan 1987- 11- 16.

När verksamheten med havreexporten var igång fanns ladugård, handelsbod och andra byggnader invid Sikhallsmagasinet. Norr om har i äldre tid också funnits ett tegelbruk. Hela miljön vid Sikhall 1:4 står som ett minnesmärke av den tid då havreodlingen präglade det dalsländska jordbruket i hög grad och förändrade den småskaliga odlingsbygden till det kulturlandskap vi ser idag. Magasinet är välbevarat sedan denna tid och har härmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Det mindre gula boningshuset har en särpräglad utformning och är välbevarat. Dess kulturhistoriska värde motiveras av att det tillsammans med huvudbyggnaden utgör en liten rest av den tidigare så betydelsefulla bebyggelsen vid Sikhallsmagasinet.

Sikhallsmagasinet

Mindre boningshus/tjänstebostad

Huvudbyggnaden vid Sikhall

Mindre boningshus/tjänstebostad med magasinet i bakgrunden

30. Simonstorp 1:12, Ekeskogen

Ekeskogens gårdsmiljö består förutom mangårdsbyggnaden av följande byggnader: En äldre ladugård som troligen är ungefär samtida med mangårdsbyggnaden, en ny ladugård/maskinhall av plåt, en bod/magasinsbyggnad som ligger i utkanten av trädgården, en nyare magasinsbyggnad nordost om mangårdsbyggnaden och ett litet dass. Mangårdsbyggnaden är ett västsvenskt dubbelhus i en och en halv våning med korspostfönster med halvvåningsfönster ovanför. Ekeskogens gård är en välbevarad helhetsmiljö tidstypisk för 1900-talets början. Mangårdsbyggnaden är ett fint exempel på ett västsvenskt dubbelhus.

Ekeskogens mangårdsbyggnad

31. Simonstorp 1:16

Nära vattnet intill skogskanten vid Rörvik ligger den lilla stugan, en enkelstuga i en och en halv våning. På tomten finns också en jordkällare. På baksidan mot skogen i nordväst är en tillbyggnad under snedtäcka och på framsidan mot vattnet är en veranda/frontespis. Till verandans dörr leder en stor förstutrapp. Stugan är välbevarad sedan tiden kring 1920-talet. Med sitt sjönära läge kan den berätta om en tid när fiske och sjöfart var viktiga i socknen.

Magasin och ladugård vid Ekeskogen.

Sjönära stuga vid Rörvik

32. Simonstorp 1:20

Ett litet torpställe troligen byggt vid 1800-talets slut med tillhörande faluröd bod med pulpettak. Torpet ligger intill en skogsdunge vid Ekeskogens flacka åkermark. På tomten som omgärdas av trädrader finns en liten bergknallle. Torpet är en enkelstuga i en och en halv våning med glasveranda. Tidstypisk och välbevarad torpstuga.

Litet torpställe nära Ekeskogen

33. Skerrud 1:39

Gården ligger intill Gestadvägen i ett vidsträckt slättlandskap. Gårdsformen är spridd med mangårdsdel och fägårdsdel åtskilda. Uppfartsvägen till mangårdsbyggnaden kantas av en allé. Gårdsanläggningen avgränsas av den vinkelbyggda ladugården. Helhetsmiljön är oförändrad sedan gården var i bruk. Mangårdsbyggnaden från 1949 är en ståtlig byggnad. Den rundade locklistpanelen, balkongdörrarnas fönstersnickerier och det vackra skiffertaket är omsorgsfullt utformade.

Mangårdsbyggnaden vid Skerrud 1:39

Gårdsstrukturen som helhet är välbevarad ungefär sedan den tid då mangårdsbyggnaden uppfördes. Mangårdsbyggnaden är helt oförändrad sedan byggnadstiden så när som på en utbytt ytterdörr. Gårdsmiljön ger ett autentiskt intryck. Byggnadernas dalsländska skiffertak har stor betydelse för det kulturhistoriska värdet.

Bod vid Skerrud 1:39

34. Timmervik 1:28, Slättdraget
Torpmiljö bestående av en liten enkelstuga och en liten ladugård. På tomten finns också en modern sommarstuga. Ladugården består av två delar där lad/log delen är bredare och sträcker sig ner i souterrängläge på baksidan. Ladugårdsdelen har små fönster och dörr med liggande panel, vitmålade. Taket är täckt med korrugerad plåt. En ek växer tätt intill byggnaden. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att den småskaliga torpmiljön är relativt välbevarad.

Liten stuga vid Slättdraget

Ladugården vid Slättdraget

35. Timmervik 1:29
Mindre gårdsmiljö i skogskanten. Bebyggelsen består av mangårdsbyggnad i en öppen fruktträdgård, bod och ladugård/vagnslider. Framför ladugården och boden är en grusad plan. En mindre väg leder alldeles förbi gården. Välbevarad småbruksmiljö från tiden kring 1920-1930. Manhuset har omsorgsfullt utformade fönster som är välbevarade sedan huset byggdes och utgör ett välbevarat och representativt exempel på en byggnadstyp som var vanlig i socknen.

Timmervik 1:29

36. Timmervik 1:32
”Sven i Lias” stuga är en liten ryggåsstuga med flackt takfall och breda vindskivor. Den och en litet vedskjul, f d getstall, med stor stengrund ligger i en backe alldeles vid kanten av Gestadvägen. Husen visar på äldre tiders levnadsskick genom sin placering vid vägkanten utanför odlingsbar mark. Obesuttna fick ofta tillgång till en markbit av byalaget för att bygga sig en stuga på ofri grund. Byggnaderna har en ålderdomlig utformning och är välbevarade. De förvaltas numera av hembygdsföreningen.

37. Timmervik 1:59, Stensborg
En gårdsmiljö som anlades kring 1940. Vägen leder förbi mangårdsbyggnaden i sin trädgård och fram till en stor gårdsplan framför ladugården. Byggnaden är av en typ som blev vanlig på landsbygden på 1940-talet. Planlösningen är friare än i den äldre bostadsbebyggelsen men i proportionerna liknar byggnaden det västsvenska dubbelhuset. Frontespisen, verandan och tillbyggnaden för köksingången är inte heller annorlunda än på äldre byggnadstyper. Alla gårdens byggnader är tillkomna kring 1940. Både helhetsmiljön och de enskilda byggnaderna är mycket välbevarade sedan den tiden vilket motiverar det kulturhistoriska värdet.

Sven i Lias stuga

Vedskjul som var getstall

Stensborg.

Ladugård och magasin vid Stensborg.

38. Gestads Takan 1:81
En liten jordbruksmiljö från 1900-talets förra hälft bestående av mangårdsbyggnad, ladugård och dass. Mangårdsbyggnaden är ett västsvenskt dubbelhus, oljevitt med fönstersprösjar i engelskt rött. Fönsterfodren har en enkel dekorativ utformning. Under 1900-talets förra hälft var denna typ av små jordbruk mycket vanliga i trakten. Byggnaderna är välbevarade och tidstypiska representanter för en livsform som har försvunnit.

39. Timmervik 1:85, Sörgården
Gårdsformen är gles och oregelbunden. Ladugården/logen och boden intill uppfartsvägen ligger en bra bit ifrån mangårdsbyggnaden. Det är troligt att det har funnits fler byggnader på gården. Den faluröda mangårdsbyggnaden från 1870-talet är byggd på enkel rumsbredd. På 1930-talet fick huset sin veranda. Det är möjligt att också taket höjdes och vinden inreddes vid detta tillfälle. Mangårdsbyggnaden är välbevarad. Tillsammans bildar husen en kulturhistoriskt värdefull gårdsmiljö. Ladugården är bevarad så att man kan se dess konstruktion med den timrade fähusdelens detaljer. Skullutskottet ovanför med sin ovanliga utformning är ett viktigt historiskt dokument.

Sörgården

Ladugården vid Sörgården

40. Timmervik 2:15
I hamnmiljön vid Jonasnäbben som varit last- och lossningsplats för transport av varor och personer till Vänersborg ligger en smedja.

Hamnmiljön med smedjan har ett högt kulturhistoriskt värde. Smedjan är välbevarad sedan den användes. Genom sin plats i hamnmiljön påminner den om tiden då sjöfarten hade betydelse på platsen och smedjan kom till användning för reparationer av redskap från både jordbruk, fiske och sjöfart.

Smedjan vid Jonasnäbben

41. Timmervik 2:76
Bakom huset som var affär i Timmervik ligger denna lilla faluröda stuga. En enkelstuga från tiden kring 1920 i en och en halv våning med en tidstypisk glasveranda av en typ som byggdes på många ställen i trakten. Grunden är av huggen sten. Verandans dörr är ockragul. Byggnaden utgör ett välbevarat och omsorgsfullt utformat exempel på den typ av enkelstuga i 1,5 våningar som blev vanlig en bit in på 1900-talet.

Stuga bakom nedlagd affär

42. Timmervik 2:80
Gulmålad hög enkelstuga i 1,5 våning med inredd vind. På baksidan är en liten tillbyggnad. Veranda med enkelt och vackert utformade fönster och dörrglas, likadan som på Timmervik 2:76. Fastigheten utgör tillsammans med 2:106 och 2:97 en liten bebyggelsemiljö som består av enkelstugor i 1,5 våning med veranda och likadana små bodar. Stugorna ligger vid ett vägskäl nära Timmerviks kyrka. Timmervik 2:80 är det mest välbevarade exemplet i miljön.

Stuga nära Timmerviks kyrka

43. Timmervik 2:89
Gårdsanläggningen ligger i skogsbrynet i västra änden av ett stort flackt åkerlandskap intill Vänern. Mangårdsbyggnaden är ett västsvenskt dubbelhus med en lång tillbyggnad som innehåller köksfarstu och toalett. Enligt ägaren som var född på gården byggdes här ett mindre hus 1921. Förutom mangårdsbyggnaden finns på gården en ladugård från 1950 med silobyggnad av trä på baksidan. Det finns också ett magasin/vagnslider och en mindre faluröd bod. En förvaringsbod och ett dass ligger i skogskanten. Gården är anlagd under förra hälften av 1900-talet och fram till mitten av 1900-talet ungefär förändrades gården kontinuerligt. Sedan denna tid har inte mycket ändrats. Bebyggelsemiljön är ett typiskt exempel på hur gårdarna såg ut i trakten vid mitten av 1900-talet.

Timmervik 2:89

44. Timmervik 2:116

Ett stort jordbruk på öppen odlingsmark som slutar ner mot Vänern. Anläggningen består av mangårdsbyggnad med trädgård, två ladugårdar, bod, smedja och en liten stuga.
Mangårdsbygganden och gårdens ekonomibyggnader är uppförda vid olika tidpunkter.
Den vackra gulmålade mangårdsbyggnaden är troligen uppförd vid 1800-talets slut. Det är ett dubbelradhus med frontespis ovanför huvudentrén på långsidan. Panelen är dekorativt utformad.
Den stora huvudbyggnaden vittnar om att detta har varit en betydande gård. Huvudbyggnaden har en representativ entré med en grind in till trädgården och en grusgång fram till dörren. I trädgården växer stora träd och buskar. Ett träd är hamlat. Den stora ladugården skiljs från manhuset av en väg. Den lilla ladugården finns bakom manhuset lite nedsänkt i en sluttning. En liten stuga ligger en bit ifrån den övriga gårdsmiljön intill en väg som leder norrut från gården.
Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helheten både när det gäller gårdsmiljön och de enskilda byggnaderna. Jordbruksmiljön är en god representant för hur en större gård i socknen kunde se ut vid 1900-talets början.

Ett dubbelradhus i Timmervik

Timmervik 2:116

45. Timmervik 2:127*, *Brattevikens fiskeläge

Vid Brattevikens södra ände ligger en samling grå, ommålade skjul. Det är Brattens fiskeläge som har legat här i minst 160 år. När verksamheten var som mest intensiv användes fiskeläget av ca ett 15-tal fiskare. Husen är de första på platsen. Tidigare fanns bara enkla skyggen för fiskeredskapen och båtarna. Det var från denna sida av viken som fisket bedrevs. På den norra sidan av viken fanns slip för underhåll. Här var det lättare att köra ner ifrån landsvägen.
Brattevikens fiskeläge har ett högt kulturhistoriskt värde. Fiskebodarna i Bratteviken åskådliggör tydligt en livsform- fisket som var en viktig del av livet i Timmervik.

Brattevikens fiskeläge

Sjöbod vid Brattevikens fiskeläge

46. Timmervik 2:173

Kasen är en jordbruksmiljö alldeles vid Gestadsvägen. Manhuset, ladugården och lantbrukets övriga ekonomibyggnader ligger på vägens östra sida och magasinet på den västra. Magasinet ligger på motsatta sidan om vägen från gårdsmiljön sett. Här var affären och ett spannmålsmagasin inrymda. Den faluröda byggnaden med dörrar i gulockra är timrad och klädd med brädor.

Gården Kasen där det i äldre tid var gästgiveri och senare affär är en välkänd miljö i trakten. Byggnadens ursprungliga funktion som affär och magasin syns tydligt än idag där den ligger utmed vägkanten med lastbrygga och plan framför. Miljöns kulturhistoriska värde motiveras av att magasinsbyggnaden är välbevarad och har kvar sin karaktär från när den var i bruk.

Magasinet vid Kasen

Magasinet vid Kasen

47. Torgunnehagen 1:31, Björnås.

En grind av smidesjärn mellan två grindstolpar av sten leder in till trädgården som omger det karaktärsfulla boningshuset - ett gulmålat västsvenskt dubbelhus med slät liggande panel. Verandan har smäckra spröjsar i dörr och fönster. Fönsterutformningen är vackert genomarbetad. Utanför trädgården ligger en liten byggnad för avträde, vedbod mm. Längst in på tomten ligger en långsträckt bod eller liten ladugård.

Torgunnehagen ligger längst norr ut i socknen. Markerna består till största delen av åker så när som på en liten skog vid ljungkullen i väster. Gårdarna ligger glest utplacerade på slätten. Bostadshuset på Björnås har ett högt kulturhistoriskt värde med sin enkla och genomarbetade panelarkitektur tidstypisk för 1920-30-talet.

Björnås

48. Torgunnehagen 1:39

En faluröd lillstuga i en och en halv våning med små kvadratiska fönster i vindsvåningen. Grunden är av huggen sten. Byggnaden har en inbyggd farstuveranda vars tak är klätt med tjärpapp. Lillstugan är välbevarad. Panel fönster och grund är oförändrade sedan byggnadstiden. Även interiören tycks vara välbevarad.

Lillstugan vid Torgunnehagen 1:39

49. Torpane 1:24

På Torpanes åkermark leder en väg kantad med björkar fram till Gestads missionshus. Byggnaden är enkelt utformad men står fram i omgivningen genom sin solitära placering och sitt tydliga formspråk. Byggnaden är långsträckt som en kyrka och fönstrens trekantiga snickerier på ovansidan bildar en spetsbågeform. Gestad missionshus byggdes 1921 av församlingsmedlemmar. Vid entrén är en tillbyggnad som påminner om ett vapenhus med sadeltak som kröns av ett kors och på motsatta kortsidan är en liten tillbyggnad under pulpettak.
I utkanten av tomten finns en bod av plank.
Missionshuset har ett högt kulturhistoriskt värde. Dels lokalhistoriskt och samhällshistoriskt som ett vittne från en tid när väckelserörelsen var en viktig del av livet i socknen och man kunde gå samman och själva bygga sitt missionshus. Det har också byggnadshistoriska och arkitekturhistoriska kvaliteter. Huset är byggt med traditionella byggnadsmetoder på samma sätt som bönderna byggde sina bostadshus och ekonomibyggnader. Ändå har man med enkla medel lyckats att tydligt förmedla att detta inte är vilket hus som helst.

Torpane missionshus i änden av allén.

Torpane Missionshus

50. Tromberg 1:23

Putsad villa med valmat tak i en strikt utformad trädgård med stor gräsmatta. Träd och buskar te x formklippt gran, står i symmetriska rader. Järngrinden är av smide och grunden och grindstolparna i stenmursimiterande betong. Byggnaden tillsammans med den välskötta trädgården med formklippta barrväxter och grind och grindstolpar i tidstypisk utformning utgör ett tidsdokument från tiden kring 1940.

1940-tals villa vid Tromberg

51. Uleberg 1:26

På anläggningen ligger en liten ladugård/lagerbyggnad som är klädd med pärlspontpanel på den sida som vetter mot affären och med plåt på baksidan, taket har 2-kupiga tegelpannor. Strax sydväst om ladugårdsbyggnaden ligger också en liten eternitklädd stuga med 2 kupigt lertegel på taket. Framför affären och ladugårdsbyggnaden är en grusplan.

Affärsbyggnaden är bevarad så som den såg ut när den var i verksamhet och på platsen har funnits affär sedan långt tillbaka i tiden. Byggnaden har framförallt ett samhällshistoriskt värde.

Nedlagd affären vid Uleberg

52. Uleberg 1:30

Gårdsmiljö med byggnader från 1930-40-tal. Ladugården är uppförd av faluröda plank med ockragula dörrar och portar. På gården norr om mangårdsbyggnaden i vinkel mot denna finns en magasinsbyggnad. Norr om vägen mot gården ligger en lillstuga. Mangårdsbyggnaden är en villa i funktionalistisk stil.

Gårdens byggnader är bevarade utan att ha ändrats särskilt mycket sedan tiden kring 1930-1940 och utgör därmed ett tidsdokument.

Mangårdsbyggnaden vid Uleberg 1:30

Ladugården vid Uleberg 1:30

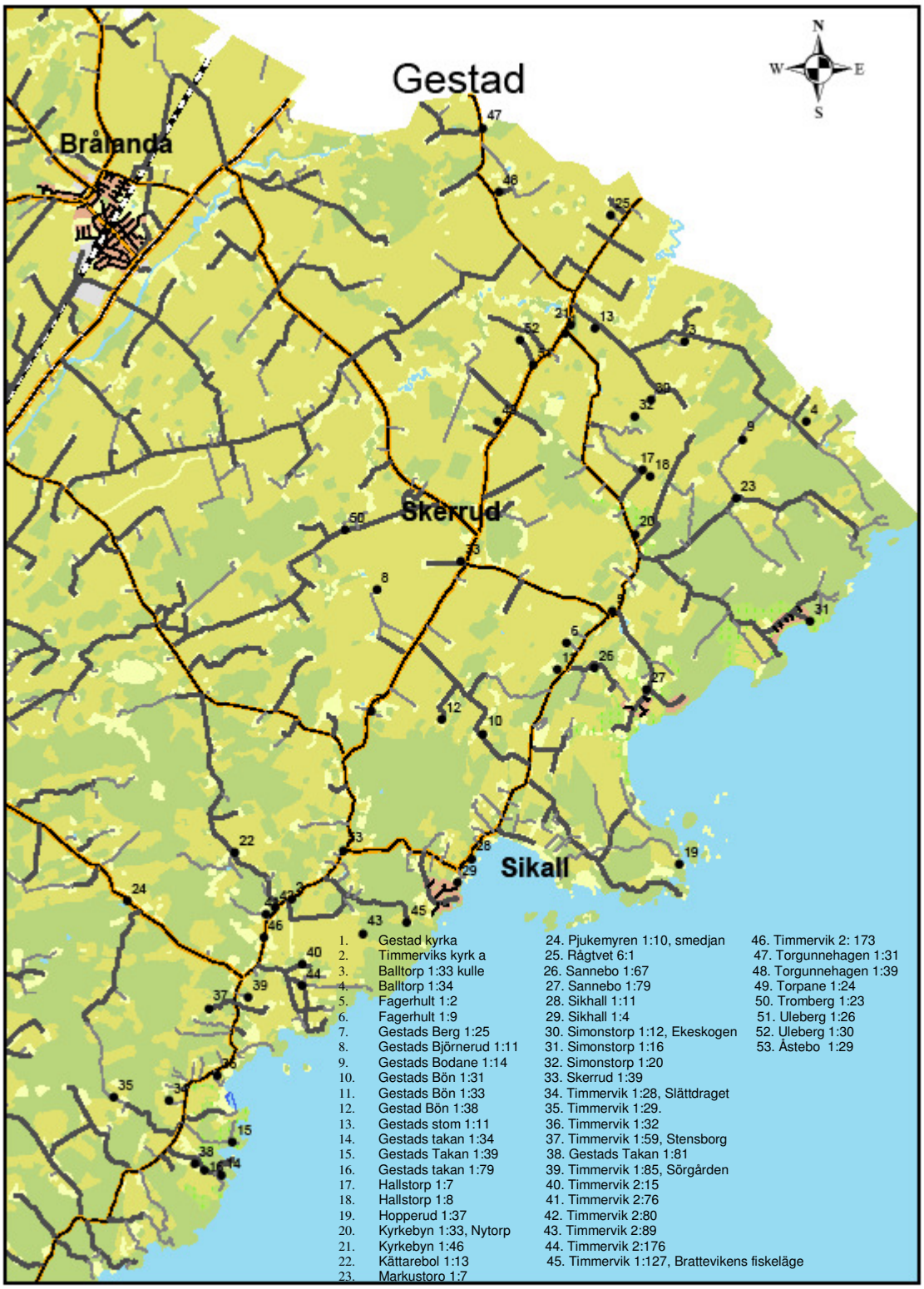
53. Åstebo 1:29, Åstebobergs folkskola

Åstebobergs fd folkskola är en låg och långsträckt byggnad, vit med bruna fönsterfoder. Det skifferklädda taket dominerar byggnaden.Skolhuset med omgivande trädgård är sig likt sedan skolan användes. I Åsteboberg fanns ett litet samhälle med post, affär, mejeri och skola. Av detta är det bara skolhuset som finns kvar. Skolhuset har ett högt kulturhistoriskt värde. Byggnaden är välbevarad och ett fint exempel på en tidig folkskola som byggts med gemensamma ansträngningar i socknen. Byggnaden har också en betydelsefull miljöskapande funktion som den enda resten av det lilla centrum som tidigare fanns i Åsteboberg.

Åstebobergs folkskola

KARTA ÖVER KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BYGGNADER I GESTAD SOCKEN

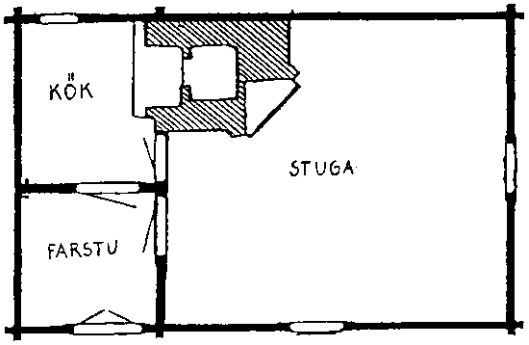

1. Gestad kyrka
2. Timmerviks kyrk a
3. Balltorp 1:33 kulle
4. Balltorp 1:34
5. Fagerhult 1:2
6. Fagerhult 1:9
7. Gestads Berg 1:25
8. Gestads Björnerud 1:11
9. Gestads Bodane 1:14
10. Gestads Bön 1:31
11. Gestads Bön 1:33
12. Gestad Bön 1:38
13. Gestads stom 1:11
14. Gestads takan 1:34
15. Gestads Takan 1:39
16. Gestads takan 1:79
17. Hallstorp 1:7
18. Hallstorp 1:8
19. Hopperud 1:37
20. Kyrkebyn 1:33, Nytorp
21. Kyrkebyn 1:46
22. Kättarebol 1:13
23. Markustorp 1:7
24. Pjukemyren 1:10, smedjan
25. Rågtvet 6:1
26. Sannebo 1:67
27. Sannebo 1:79
28. Sikhall 1:11
29. Sikhall 1:4
30. Simonstorp 1:12, Ekeskogen
31. Simonstorp 1:16
32. Simonstorp 1:20
33. Skerrud 1:39
34. Timmervik 1:28, Slättdraget
35. Timmervik 1:29.
36. Timmervik 1:32
37. Timmervik 1:59, Stensborg
38. Gestads Takan 1:81
39. Timmervik 1:85, Sörgården
40. Timmervik 2:15
41. Timmervik 2:76
42. Timmervik 2:80
43. Timmervik 2:89
44. Timmervik 2:176
45. Timmervik 1:127, Brattevikens fiskeläge
46. Timmervik 2: 173
47. Torgunnehagen 1:31
48. Torgunnehagen 1:39
49. Torpane 1:24
50. Tromberg 1:23
51. Uleberg 1:26
52. Uleberg 1:30
53. Åstebo 1:29

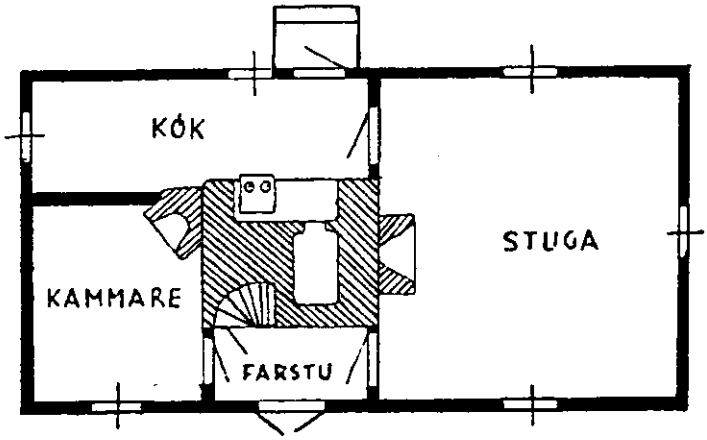
PLANLÖSNINGAR

Här följer ett antal beskrivningar av planlösningar för bostadshus inom Gestads och Sundals Ryrs socknar och angränsande områden. Urvalet gör inget anspråk på att vara heltäckande utan visar endast huvuddrag hos boningshus från omkring 1600-talet fram till 1940-talet. Förutom de planformer som här visas finns en rad andra varianter och blandformer dem emellan

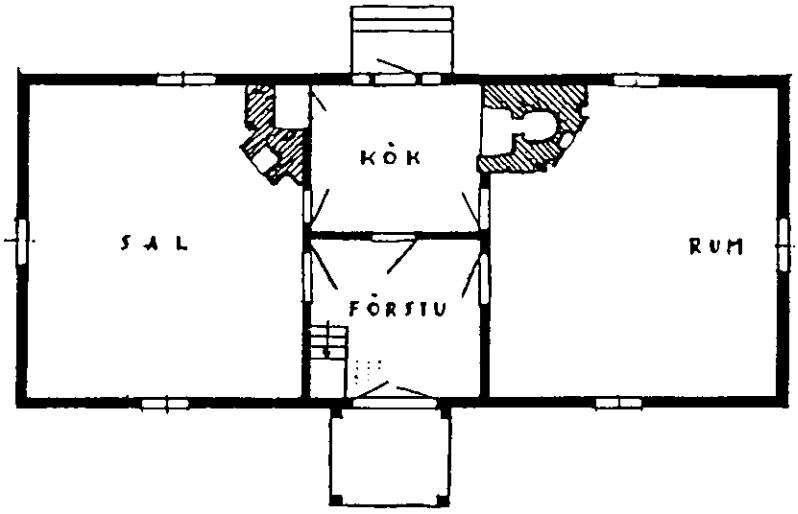
.

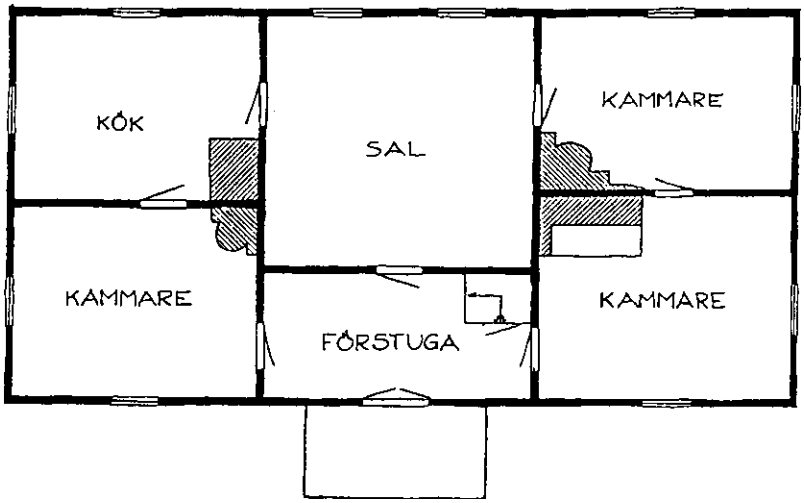
Enkelstuga. Byggnadstypen är mycket gammal och har rötter i tillbaka i medeltiden. På många håll uppfördes husen i 1 eller 1½ våning. Från början av 1800-talet kom även tvåvånings enkelstugor att uppföras och även äldre envånings stugor att byggas på med en våning. I Dalsland blev enkelstugor i två våningar så vanliga att de kom att kallas ”Dalslandsstugor”. Exemplet ovan har en ålderdomlig placering av eldstaden utmed stugrummets bakre långvägg. Vid slutet av 1700 -talet och under 1800-talets början flyttades spismuren till husets mitt i samband med att köksutrymmet fick en mer central betydelse i vardagslivet. Exemplet visar också s k götisk köksplacering. Ursprungligen skedde matlagning i själva stugan men efterhand kom den lilla kammaren på nedervåningen att i vissa fall omvandlas till ett särskilt kök. Denna variant blev vanlig i Götalands södra delar redan i slutet av med eltiden. Seden vandrade norrut och nådde södra Dalsland i början av 1800-talet. Dalsland är ett blandområde där båda varianterna av köksplacering förekommer.

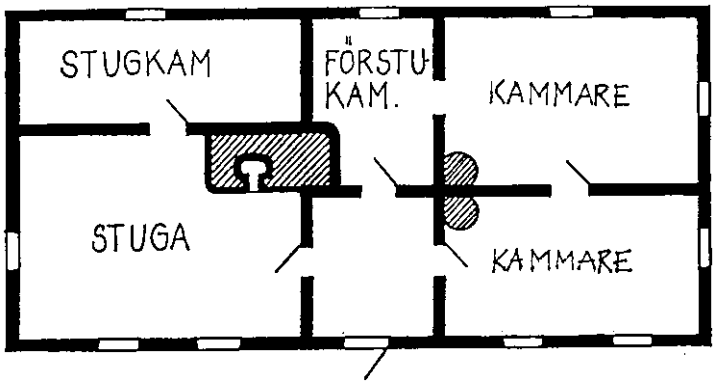
Enkelstuga med sidokammare och långkök. Hustypen började uppföras i större omfattning under tidigt 1800-tal. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men förekommer även med två våningar. Byggnadstypen är en utveckling av enkelstugan vilken förlängts. Resultatet blir en separat kammare samt ett större kök. Förfarandet har troligtvis sin förklaring i utvecklingen av ett separat kök. Byggnader av denna typ har senare i stor utsträckning fått en utbyggnad utmed långvägen vid köket.

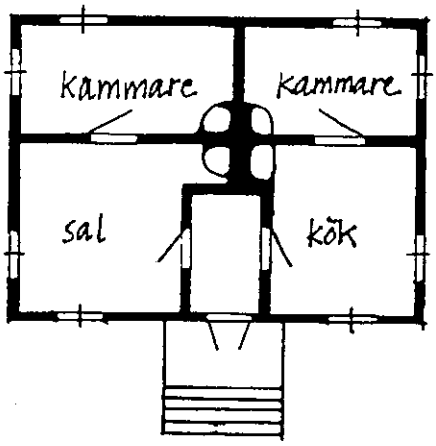
Parstuga. Byggnadstypen var allmän redan på 1600-talet men har troligtvis förekommit betydligt längre tillbaka i tiden. Den var sannolikt mycket vanlig under 1600- och 1700-talen i hela landet och uppfördes fram till mitten av 1800-talet. I Dalsland trängde förmodligen den populära Dalslandsstugan (enkelstuga i två våningar) undan parstugan. Före 1800 uppfördes den vanligtvis i en våning men under 1800-talets första decennier började parstugor i 1½ och två våningar uppföras.

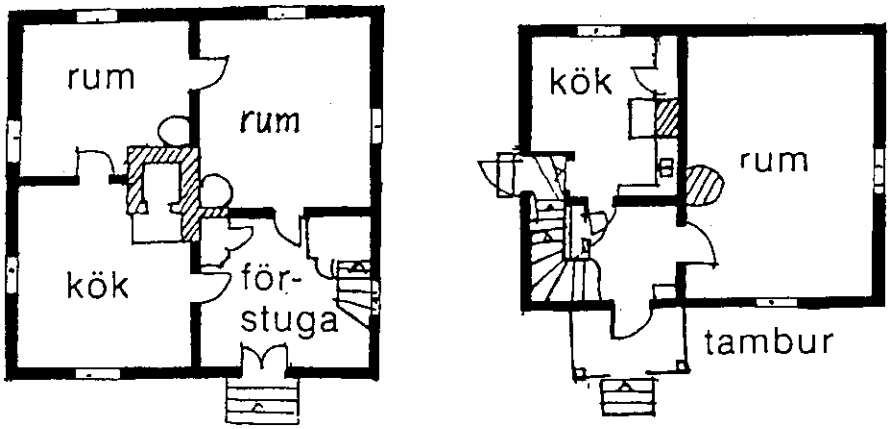
Salsbyggnad. Byggnadstypen, som influerats av mer ståndsmässiga byggnader, blev vanlig i Sverige under 1600-talets sista decennier och uppfördes sedan fram till omkring 1920-talet. Den förekommer på herrgårdar, prästboställen och kaptensboställen samt från 1800 -talets mitt även som mangårdsbyggnad på större bondgårdar. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½, 2 eller 2½ våningar.

Dubbelradhus. Byggnadstypen blev vanlig från 1850-talet och uppfördes sedan i olika varianter ända in på 1950-talet. Dubbelradhusen uppfördes under inflytande från mer ståndsmässiga byggnader med en planform som åstadkoms genom en uppradning av rummen på dubbla led åtskilda av en längsgående skiljevägg.

En variant av dubbelradhus har varit så dominerande i delar av västra Sverige att den även kommi att kallas **Västsvenskt dubbelhus.** Denna hustyp har en korsformig plan som närmar sig kvadraten. Till sitt yttre karaktäriseras den av enkelhet och symmetri med parvisa fönster rytmiskt pla**e**rade i bottenvåningen samt ett större fönster i gavlarnas vindsplan.

Villor/Egna hem. Byggnadstypen blev vanlig förekommande i Sverige under perioden omkring 1920-1940 i utkanter/förorter till städ er samt i stationssamhällen och mindre industrisamhällen. Den förekom även vid små jordbruk. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½våning. Planlösningarna är exempel på två vanligt förekommande varianter.

BYGGNADSVÅRD

Älvsborgs länsmuseum gav på sin tid tillsammans med länsmuseerna i Västsverige ut en pärm om byggnadsvård. Texten nedan är inledande texter före konkreta faktablad i olika ämnen. För texten står Olof Antell med bidrag från Peter v Knorring, Per Rydberg och Axel Unnerbäck.

Byggnadstradition och byggnadsvård

Det finns bara ett sätt att bevara den svenska byggnadstraditionen: att varsamt och väl ta hand om våra äldre hus. De kan sedan i sin tur tjäna som inspiration och förebilder för det vi bygger nytt nu och i framtiden. Våra äldre byggnader är många men de utgör ändå en relativt liten del av vår totala byggnadsmassa. Mindre än 10 % av vår bebyggelse är uppförd före år 1900. Många av de äldre husen är redan så hårt ombyggda och förvanskade att deras värde såväl kulturhistoriskt som arkitektoniskt är utarmat. *De välbevarade hus vi har kvar blir därigenom alltmer värdefulla för varje år som går.*
Våra hus skiljer sig mycket åt. Stad och land, 17- 18- och 1900-tal, rikt och storslaget, respektive fattigt och enkelt, kust och inland, skogs- och jordbruksbygder har sin särart. Nästan varje landskap har sin lokala byggnadskultur. Trots att husen är så olika kan de flesta av oss mycket väl skilja på nytt och gammalt, äkta och förfalskat, rätt och fel. Att se, känna och uppleva detta är en sak, men att lyckas bibehålla det genuina när vi underhåller och rustar upp är något annat.

Tyvärr kan vi inte förvänta oss att i byggvaruhusen, färghandeln eller i snickerifabrikernas kataloger finna alla de material som är typiska för äldre byggnader. Att hitta rätt i djungeln av nya material och metoder som marknadsförs idag kräver kunskap, envishet och målmedvetenhet.

Den bästa kunskapskällan är det välbevarade och oförstörda huset. Genom att jämföra och betrakta hus av samma sort och ålder, som det vi själva är satta att vårda, kan vi lära mer än vad böcker och faktablad kan förmedla. God byggnadsvård kräver kunskap både om det enskilda huset och om byggnadstraditionen i den trakt där huset är beläget. Länsmuseerna har i regel publicerat skrifter på inventeringar i det egna landskapet, läs dem i första hand.

Grund och stomme

Gamla byggnader är oftast mycket solida trots att de inte i tekniskt avseende fungerar på samma sätt som nya. Våra timmerhus är de bästa exemplen på detta. Trots enkel grundläggning och med dagens mått mätt inte särskilt välisolerade väggar är de utmärkta hus från både stabilitets, och energisynpunkt. En enkel murad stenfot kan fungera mycket bättre än en stel betonggrund, en tät panelad timmervägg är trots sin måttliga tjocklek både värmelagrande och isolerande. Grundläggning och stomkonstruktion hör oskiljaktigt samman. Sättningar i mark och grund fortplantar sig upp genom stommen för att klinga ut någonstans i taknocken. Skeva golv, veckade tapeter och svårstängda dörrar stöter man ofta på i gamla hus. I trähus är detta något som man i viss utsträckning får leva med, i murade hus kan en grundförstärkning i enstaka fall vara en nödvändighet.

Varje tid och plats har haft sin byggnadsteknik. Liggtimmerväggen har dominerat i norr och i mellansverige medan skiftesverk och korsvirke varit vanligt i landets södra delar. Murade hus av tegel har framför allt hört stads- och herrgårdskulturen till. Stående timmer, stolpverk, plankväggar och regelstommar har under 1900-talet efterträtt de äldre konstruktionerna.

När vi idag tar hand om de äldre husen måste vi utgå från den teknik med vilken de byggdes. Husen måste tillåtas röra sig så som de alltid har gjort. Vi kan inte tilläggsisolera husen vare sig utvändigt eller invändigt utan att riskera att skada huset både tekniskt och estetiskt. Lär dig förstå husets byggnadssätt innan du åtgärdar det.

Fasadens material

Husets fasad avspeglar de material som använts till dess stomme. Timmerhuset hade ursprungligen de bilade stockarna som fasadmaterial; i senare tid kläddes de med stående brädpanel eller en puts för att likna ett hus i sten. Det murade huset av sten eller tegel putsades och kalkfärgsmålades för att efterlikna ännu ädlare stenmaterial. Både sten och tegel kunde i sig själv utgöra fasadmaterial. Resvirkes, plank- och regelstommen kläddes ofta med hyvlad brädpanel, men kunde också reveteras för att imitera stenhusets rustika utseende.

1900-talets byggande har i allt högre grad kommit att karaktäriseras av att stomkonstruktion och fasadmaterial är två skilda ting. Idag är det som ser ut som ett tegelhus bara ett yttre skal, utan bärande funktion. På samma sätt anger inte en träpanel på något sätt hur huset är uppfört, den kan mycket väl klä en stomme av lättbetong.

Fasadens material kan ha förändrats genom åren. Det reveterade timmerhuset kan tidigare ha haft en stående brädpanel med locklister, men ursprungligen stått som ett rödmålat timmerhus. Vid en upprustning bör man då i regel utgå från det nuvarande utseendet och först i andra hand överväga ett återställande till ett äldre utseende. Behåll framför allt detaljrikedomen: snickarglädjen i fönsteromfattningar, verandor och räcken är en del av husets fasad som nästan alltid är av värde att bevara även om de inte tillhör husets äldsta utseende.

Tak och takmaterial

Husets viktigaste uppgift är att ge oss tak över huvudet, men ett välskött tak är också nödvändigt för att skydda huset i sig.

I vår svenska byggnadstradition har många olika takmaterial använts. De äldsta - vass och halm, torv och näver, spån och brädor, stenflis och skiffer - är idag närmast historiska företeelser och just därför så viktiga att värna om där de ännu finns kvar.

Tegel är fortfarande det vanligaste takmaterialet på äldre bostadshus och på landsbygdens uthus. Det är ett material med lång livslängd och ett vackert åldrande. Ersätt aldrig ett tegeltak med tegelimiterande plåt eller betong.

Plåt har under 1900-talet blivit ett vanligt takmaterial på alla typer av hus. Det äldre plåttaket har med sina mindre plåtformat och sin detaljrikedom en helt annan karaktär än det moderna plastbelagda plåttaket som lagts med stora fladdrande plåtband. Det är viktigt att utgå från det äldre plåttakets utseende när man strävar efter att bevara en äldre byggnads karaktär.

Behåll det takmaterial som huset har och var skeptisk mot reklam för nya s k underhållsfria material. Ett tak är aldrig helt underhållsfritt.

Fönster och ytterdörrar

Fönstret har som sin främsta uppgift att släppa in dagsljus, men har i alla äldre hus också tjänst som vädringslucka. Dörren är husets öppning för människor, varor och möbler. Men fönster och ytterdörrar är också de viktigaste arkitektoniska elementen i de flesta byggnader. Deras placering och proportionering, dimensionering och detaljutförande är av avgörande betydelse för husets karaktär och berättar dess historia. Respekterar vi huset och vill bevara det oförstört är fönstren och dörrarna detaljer som vi först i yttersta nödfall skall förändra.

Nästan alltid kan gamla fönster med ganska små medel repareras och kompletteras så att de fungerar lika bra som nya. Är reparation en omöjlighet eller har fönstren redan bytts ut kan man alltid tillverka nya kopior efter originalen.

Försök inte hitta färdiga standardfönster till en äldre byggnad, det är dömt att misslyckas. Finsnickaren och mindre snickerier är de som man i första hand skall vända sig till om man vill tillverka fönster och dörrar i originalutförande. Låt snickaren arbeta efter en tillvaratagen förlaga. Se till att virkeskvalitet och hopfogning är den samma som i originalet. Återanvänd originalbeslag eller skaffa nya av samma typ som de ursprungliga. Godtag inga onödiga eftergifter, det finns ingen anledning till det.

Invändiga snickerier

Snickerier kan ofta betraktas som antikviteter. Fram till för ca 100 år sedan tillverkades de helt för hand, oftast av en lokal snickare. Varje hyveldrag, varje profil bär spår av ett unikt verktyg.

Snickerierna är tidsdokument. Genom att deras utformning skiftat med tiden är de en utgångspunkt vid datering av en byggnad. Snickerierna vittnar därför också om var och när en förändring skett.

Snickeriernas profilering, sammansättning och storleksförhållanden ger inte bara en tidsangivelse utan avspeglar även lokal tradition och husägarens sociala status. De smidda beslagen och kammarlåsen är prov på ett hantverk som vi helt saknar idag.

Att ersätta originalsnickerier med nytillverkade “likvärdiga” är närmast en omöjlighet, det hantverket skulle bli mycket kostsamt idag. Gamla snickerier bör istället repareras och kompletteras på samma sätt som gamla möbler men utan strävan till ytlig perfektionism. Slitage och smärre skavanker hör till ett äldre hus och är en del av det som skiljer gammalt från nytt.

Vid förändringar i gamla hus ångrar man oftare att man gjort för mycket än tvärt om. Även det tidiga 1900-talets snickerier är tillverkade med en omsorg och detaljrikedom som vi sällan finner idag. Spara och återanvänd därför alla äldre snickerier, släng aldrig ett originalfoder, ett gammalt smitt beslag eller en gedigen spegeldörr i en container.

Golv, väggar och tak

De invändiga ytskikten i ett gammalt hus har ofta en karaktär som inte går att återskapa med moderna material. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak hör också till sådant som ger stämning och en upplevelse av ålder och historisk äkthet. Genom att bevara allt detta blir det också mycket billigare att rusta upp ett gammalt hus.

De gamla golven av gran eller furu kan variera från kraftiga breda plankgolv till smala spontade brädgolv tänkta som underlag för korkmattor. De kan vara obehandlade skurgolv, fernissade oljemålade eller som idag ofta plastlackade. Har man kvar obehandlade skurgolv bör man behålla dem obehandlade. Ett skurgolv är lättare att sköta än man tror och förlorar sin skönhet om det lackas.

Gamla väggar kan ha så kallad lerklining, kalkputs eller papp som underlag för tapeter; i många fall duger ett sådant underlag fortfarande bra efter reparation av skador. Vill man klä väggarna med skivmaterial är det viktigt att man väljer tunna skivor som kan följa väggarnas ojämnheter - då behöver man inte heller lossa och flytta ut foder och socklar.
Ta vara på prover av de tapeter eller den limfärgsmålning som tidigare förekommit. Riv inte i onödan bort tapeter, också kommande generationer bör få möjlighet att botanisera i husets historia så som det avspeglar sig i de många tapetlagren och färgskikten.

Taken har ofta varit limfärgsmålade direkt på brädorna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla och ha formen av en trekantslist eller ha en rikare profil. I det sena 1800-talets hus finns ofta taklister av stuck. Även ett enkelt tak är viktigt för atmosfären i ett rum, värden som man går miste om ifall man spikar upp plattor eller undertak.

Målning ute och inne

Både färgmaterial och färgsättning är en del av husets identitet och historia. Vid målningsarbeten på och i ett gammalt hus bör man därför alltid i första hand välja de färgtyper och utgår från den färgsättning som hör ihop med husets gestaltning. Framför allt vid utvändigt måleri är det ur teknisk synvinkel det enda rätta. Hus som utvändigt målats med slamfärg eller linoljefärg bör helst målas om med samma material. De traditionella färgtyperna är också de billigaste.

Rödfärg är oöverträffad när det gäller pris, hållbarhet och enkelt underhåll. Det är också det material som fasaden mår bäst av. Kalkfärg är enkelt, billigt och vackert att måla med när man väl lärt sig principerna. Linoljefärg är överlägsen alla andra färger vid målning av fönster och andra utsatta utvändiga snickerier.

Invändigt är både limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera vackra och lätta att måla med. De är dessutom de mest arbetsmiljövänliga färgerna. Linoljefärg kan användas med mycket litet tillsats av lösningsmedel, medan limfärg och tempera är full-komligt ofarliga. Alla dessa färger finns fortfarande att tillgå. Det är emellertid inte de färger som färghandeln i första hand försöker sälja. Stå på er i färgaffären. Läs mer i Riksantikvarieämbetets “Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper”.

El, värme och vatten

Ännu för hundra år sedan var skorstensstocken och eldstaden det som skilde ett bostadshus från ett uthus, men även bastun, bagarstugan och smedjan hade skorsten i äldre tid. Spisen var hjärtat i det enkla torpet. Elden gav värme men var också den främsta belysningskällan. Över elden tillagades maten och värmdes vattnet. Skorstensstocken var dessutom dåtidens ventilationskanal. El, vattenledning och central-värme var ännu inte något problem.

När elen kom ersatte den först fotogen som belysningskälla men kom senare även att ersätta järnspisens ved. På ett självklart och föga störande sätt kunde elledningar dras och strömbrytare och kontakter monteras längs dörrfoder och golvsocklar.

När vatten och avlopp drogs in i husen blev ingreppen större. Läckande rör har gett rötskador av ett slag som husen tidigare varit förskonade ifrån. Med viss svårighet har toaletter och badrum kunnat installeras.

Med moderna uppvärmningssystem kom den stora förändringen, spislar och kakelugnar blev överflödiga både vid ny- och ombyggnad. Ventilationsgallret vid skorstensstocken blev ett rudiment av kakelugnen. Radiatorn under fönstret blev ett nytt, oskönt men bekvämt inslag.

När vi idag tar hand om äldre hus bör vi ta lärdom av detta. Elledningar behöver inte bilas in i tomrör. Vatten och avlopp måste installeras så att framtida skador kan minimeras. Alla rör och installationer bör vara lätt åtkomliga för inspektion och reparation. Kakelugnar och spislar bör alltid bevaras och radiator kan installeras med minimala ingrepp. Diskutera alltid noga med elektrikern och rörinstallatören hur ledningsdragningarna skall göras för att bli så skonsamma och diskreta som möjligt.

Trädgård och uthus

Husets omgivande miljö är lika viktig att ta vara på som huset självt. Torpet, villan och huset i staden skiljer sig här helt åt. Förutsättningarna har varierat i olika delar av landet och beroende på typen av byggnad. I skärgården har husen legat tätt på kala bergsknallar, på slättbygden har husen hamnat ensamma omgivna av åkrar. De större gårdarna med sina kringbyggda gårdsplaner bestod av många hus, till skillnad från torpen och senare egnahemshus och villor med sina allt färre och mindre uthus. Dagens villor flankeras ju på sin höjd av ett garage. Trädgården hade förr en mycket större betydelse för produktion av hushållets behov av rotfrukter, grönsaker, bär och frukt, men även den enklare trädgården kunde ha blomsterrabatter och en prydlig grusgång bara för nöjes skull.

I vår rationella tid är det lätt att se de gamla förfallna uthusen som överflödiga, att besväras av de svårskötta grusgångarna, de arbetskrävande rabatterna och trädgårdslanden. Alltför ofta river vi uthusen, hugger ner vård- och fruktträd bara för att de ser illa medfarna ut. Men ett träd och ett gammalt uthus kan vara en stor tillgång för miljön och trevnaden. Den charm som det åldrade uthuset och det gamla trädet har kan man inte ersätta med en nybyggd friggebod och ett nyplanterat träd.

Att varsamt bevara bostadshusets närmiljö är lika viktigt och minst lika intressant som att ta hand om själva huset.

Ekonomi och lagar

Att vår gemensamma kulturmiljö vårdas så att den även för framtidens generationer skall kunna berätta om gångna tiders byggnadsskick och levnadsformer är något som stöds och bevakas av såväl lokala som centrala myndigheter.

Det är inte lätt ens för den invigde att följa med i de förändringar som sker i bidragssystem, lagar och förordningar. Men grundprincipen är ganska enkel: husen och miljöer av kulturhistoriskt värde får man inte hantera hur som helst, i gengäld har man vissa möjligheter att få fördelaktiga lån, bidrag och rådgivningshjälp.

Har man ett gammalt hus kan man alltid vända sig till sitt länsmuseum och dess byggnadsantikvarie, eller till kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen när det gäller lån och bidrag. Kommunens byggnadsansvariga och dess låneförmedling kan ofta ge hjälp och känner till vad som gäller i kommunen.

Att få hjälp av myndigheter kan ta tid och vara mycket tålamodsprövande, särskilt om man, som de flesta, tar kontakt just när byggsäsongen tar fart på våren. Det finns alltid hjälp att få när man har ett gammalt hus, men huvudprincipen är att man måste ta den tid på sig som krävs för kloka beslut. Det gäller även kontakter med myndigheter.

Kunskap - en rikedom

Att rätt vårda, bevara och förbättra gamla hus kräver särskilda kunskaper som gångna tiders material, konstruktioner och hantverksteknik.

En första viktig kunskapskälla är huset självt med sitt ursprung, tillägg och förändringar under tidens lopp. Jämförelser med liknande hus från samma tid och miljö ger också kunskap. En annan viktig källa till kunskap är böcker och tidskrifter om byggnadsvård. Böcker med grundläggande fakta finns ofta både på bibliotek och i bokhandeln. Riksantikvarieämbetet och länsmuseerna har litteraturanvisningar.

Olika arkiv kan innehålla kunskap om enskilda hus och miljöer. Att använda dem kräver tid och ansträngning, men kan vara mycket givande. Viktiga källor är t ex byggnadsnämndens arkiv, lantmäteriets arkiv och brandstodsbolagens gamla handlingar.

Det finns mycket mer kunskap om byggnadstraditioner, material och gamla hantverkstekniker är man i förstone tror. Problemet är ofta att finna just den information man söker. Byggnadsvård Nääs har tagit datateknologi i sin tjänst för att samla in och systematisera kunskap om hantverk. Databasen med inriktning på byggnadsvård gör det möjligt att ge upplysningar om böcker, tidskrifter, hantverkare, material och försäljningsställen utifrån frågeställarens egna önskemål. Hantverksbiblioteket samarbetar med andra bibliotek och kan söka i främmande databaser.

SPECIALLAGSTIFTNING

Lagar till skydd för natur- och kulturmiljön

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen. Byggnadslagstiftningens användbara delar i bevarandesyfte motsvaras i huvudsak av planerings- och markanvändningsfrågor samt av bygglovprövningen.

Den 1 juli 1987 infördes en ny plan- och bygglag (PBL) vilken kom att ersätta byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. I planeringen medger plan- och bygglagen att de kulturhistoriska intressena kan och bör tillgodoses i de tre olika planinstrumenten översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser. Byggnadsnämnden har fått en aktivare roll och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej.

Plan och bygglagen

Plan- och bygglagen (delvis ändrad 1999 när Miljöbalken trädde i kraft.) innehåller bestämmelser angående markens användning för bebyggelse, vilken ofta skall föregås av planläggning. Grunddragen anges genom översiktlig planering och den närmare regleringen i detaljplan eller områdesbestämmelser. I detaljplaner och områdesbestämmelser är det möjligt att ange skyddsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefulla byggnader. I plan- och bygglagen ingår bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt 11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bland annat *"verka för en god byggnadskultur samt en god stads- och landskapsmiljö" och "lämna råd och upplysningar i frågor som rör nämndens verksamhet"*.

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått *"från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara"*. De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap Krav på byggnader m m

1 § *"Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämplig för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan"*.

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivning än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st 39 §). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas även i alldagliga miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värda att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättsverkan åt kommunernas krav vid särskilt värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestämmelser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

10 § *"Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara"*.

Det innebär att boendekvaliteter i äldre hus t ex goda rumssamband eller karaktäristika rumsvolymer bör bevaras. Kakelugnar, skåpssnickerier, dörrar och paneler skall behandlas på ett varsamt sätt. Det innebär också för bostäder att väggar och våtenheter endast bör flyttas om det är absolut nödvändigt.

Varsamhetskravet förutsätter att den som tänker genomföra ändringsarbeten sätter sig in i de värden som byggnaden har och tar tillvara dessa så långt det är möjligt med hänsyn till övriga krav som ställs i samband med ändringar. Alla ändringar det vill säga även åtgärder som inte kräver bygglov omfattas av varsamhetskravet. I kravet på varsamhet ligger också ett krav på att hänsyn skall tas till möjligheterna för människor att bo kvar i ett område.

12 § utvidgar tionde paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdes- bestämmelser utfärdas skyddsbestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygglovplikt för underhåll och rivningslovsplikt av särskilt värdefull bebyggelse. Ersättningsreglerna i PBL innebär att fastighetsägare som kommer i kläm p g a skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

13 § *"... Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär". "Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras"*.
Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § *"Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen..."*.

Kommunens översiktliga bevarandeambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturmiljövård eller i en bevarandeplan, blir också framgent av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § *"... Vid sådan ändring av en byggnad för vilken bygganmälan krävs skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i den utsträckning som efter omständigheterna kan krävas med hänsyn till kostnaderna för arbetet och tomtens särskilda egenskaper."*

17 § *"Tomter skall, oavsett om de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick"*. Byggnadsnämnden kan besluta att plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras.
"Tomter, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, får inte förvanskas i de avseenden de omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser."

4 kap Översiktsplan

1 § *"I översiktsplanen skall redovisas de allmänna intressen enligt 2 kap och de miljö- och riskfaktorer som bör beaktas vid beslut om användningen av mark- och vattenområden. Vid redovisningen av de allmänna intressena skall riksintressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m m anges särskilt"*.

Av planen skall framgå:

1. Grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden,
2. Kommunens syn på hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras,
3. Hur kommunen avser att tillgodose de redovisade riksintressena enligt lagen om hushållning med naturresurser m m.

Översiktsplanens innebörd och konsekvenser skall kunna utläsas utan svårighet. I översiktsplanen ges rekommendationer för bebyggelseutvecklingen samt en överblick över bestämmelser och planer som gäller inom olika delar av kommunen. Översikten uttrycker principiella handlingslinjer i arbetet med planläggning och byggande. Planen innebär inte några bindande bestämmelser utan dess huvudsakliga funktion är att utgöra underlag för kommande beslut och att redovisa och informera om de allmänna intressena. I översiktsplanen anges också områden som kommunen avser detaljplanera eller upprätta områdesbestämmelser för.

I syfte att bl a mildra eventuella konflikter mellan förnyelse och bevarande har rekommendationerna karaktären av allmänna hänsynsregler antingen generellt eller för särskilda geografiskt avgränsade områden. I synnerhet för de delar av kommunen där någon lovprövning inte är nödvändig har dessa rekommendationer stor betydelse för att förverkliga målet och att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör. Här fungerar de också som en del av informationen till fastighetsägare och brukare med beskrivningar av områdenas kvaliteter och råd om hur dessa kvaliteter kan tas tillvara vid byggnadsåtgärder av olika slag.

Översiktsplanen kan också utnyttjas som ett samordningsinstrument i den kommunala verksamhetsplaneringen där olika program med anknytning till markanvändningsfrågor sammanvägs med kommunens ekonomiska planering.

Genom att översiktsplanen omarbetas med jämna mellanrum kommer den att behandla inte bara var och hur bebyggelseförnyelsen bör ske utan även när.

5 kap Detaljplan och områdesbestämmelser

1 § *"Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för ... bebyggelse som skall förändras eller bevaras, som regleringen behöver ske i ett sammanhang. ..."*.

2 § *"Vid utformningen av en detaljplan skall skälig hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande ..."*.

7 § I detaljplan får *"meddelas bestämmelser om … placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid får meddelas varsamhetsbestämmelser för att precisera kraven i 3 kap 10 §, skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och för tomter som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, rivningsförbud för byggnader som avses i 3 kap 12 § samt sådana bestämmelser i fråga om andra ändringar av byggnader än tillbyggnader som får utfärdas med stöd av föreskrifter enligt 21 § lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m m ..."*.

16 § *"För begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås"*.

I en **detaljplan** betyder bestämmelser om byggrätter, byggnadssätt och markens användning mycket för möjligheterna att bevara kulturhistoriskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse. Genom att begränsa byggnadsrätter till att motsvara befintliga byggnaders volym och i förekommande fall förtydliga med områdesbeteckningen "Q" med tillhörande användningsbestämmelser och "q" med bestämmelser om särskild miljöhänsyn skapas planmässiga förutsättningar för ett långsiktigt säkerställande. Genom en sådan "skräddarsydd" plan kan byggnadsrätten således regleras efter befintliga förhållanden och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning.

q markerar värdefull miljö. Med q kombinerat med index, q1, q2, etc kan rivningsförbud och skyddsbestämmelser regleras. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, värdshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara byggnaderna och att det inte uppkommer betydande olägenheter för omgivningen. Markanvändningen Q innebär inte automatiskt ett

rivningsförbud men kan ändå leda till att rivning vägras med stöd av 8 kap 16 §. Om ett absolut rivningsförbud skall gälla behöver q1 = rivningsförbud läggas till.

<u>8 kap Bygglov, rivningslov och marklov</u>

Generellt gäller enligt 1 § att bygglov krävs för att uppföra byggnader och göra tillbyggnader. I övrigt gäller bl a

3 § *"I områden med detaljplan krävs ... bygglov för att 1. färga om byggnader eller byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial samt för att göra andra ändringar av byggnader som avsevärt påverkar deras yttre utseende, ..."*.

Enligt 4 § krävs dock ej lov beträffande en- och tvåbostadshus för att *"... färga om byggnader inom områden med detaljplan", om byggnadens karaktär därigenom inte ändras väsentligt"*. Kommunen får dock enligt 6 § *"för ett område som utgör en värdefull miljö bestämma att bygglov krävs för att ... inom områden med detaljplan färga om en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader, ... underhålla sådan bebyggelse med särskilt bevarandevärde som avses i 3 kap 12 §"*.

8 § *"Inom områden med detaljplan krävs rivningslov för att riva byggnader eller delar av byggnader, om inte annat har bestämts i planen. ..."*.

9 § *"... Kommunen får i detaljplan besluta att marklov krävs för trädfällning..."*.

16 § *"Ansökningar om rivningslov skall bifallas, om inte byggnaden eller byggnadsdelen ... bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde"*.

Utanför detaljplanelagt område erfordras inte bygglov för att färga om byggnader, byta fasadmaterial eller taktäckningsmaterial, eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. För en- och tvåbostadshus behövs inte heller inom detaljplan bygglov för sådana yttre ändringar. I en detaljplan eller områdesbestämmelser kan dock sådan tillståndsplikt, liksom lovplikt för underhållsåtgärder för bebyggelse med särskilt bevarandevärde införas.

För att säkerställa översiktsplanens bevarandesyften kan det därför i många fall vara naturligt att omsätta planens rekommendationer till mer detaljerade bestämmelser om lovpliktens omfattning samt byggnadernas placering, utformning och utförande. Detaljplanen medger också andra preciseringar av bevarandeintressena i miljön såsom parker, gator, torg och andra allmänna platser.

Kommunen kan också meddela skyddsbestämmelser för särskilt värdefull bebyggelse och på så sätt ge samma skydd som länsstyrelsens beslut beträffande byggnadsminne. Härigenom åstadkommes s k kommunala byggnadsminnen. Genom skyddsbestämmelser kan kommunen införa ett permanent förbud mot rivning av kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull bebyggelse liksom bestämmelser hur de ska underhållas. Bestämmelser kan avse både en byggnads yttre och inre. Detaljplanen är bindande och har en genomförandetid på minst 5 år och högst 15 år.

Områdesbestämmelser ska kommunen kunna anta för att säkerställa syftet med översiktsplanen eller för att tillgodose ett riksintresse enligt naturresurslagen. Områdesbestämmelser kan dock inte gälla inom områden med detaljplan. I de flesta fall kräver ett område där stadsförnyelse är aktuell vanligen den mer fullständiga reglering som en detaljplan kan ge, men i sådana lägen där bindande bestämmelser behövs endast i några få avseenden kan områdesbestämmelser vara användbara.

För att säkerställa bevarandeintressena kan kommunen genom områdesbestämmelser liksom för detaljplaner utvidga den tillståndsplikt som normalt gäller t ex för att färga om byggnader, byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. Hit hör även att bygglovplikt kan införas för jordbrukets och liknande näringars ekonomibyggnader. Också rivning, underhållsåtgärder, schaktning, fyllning och trädfällning kan lovpliktigas inom dessa områden.

Även byggnaders placering, utformning och utförande samt andra betydelsefulla inslag i miljön som parker, gator, torg och andra allmänna platser kan omfattas av områdesbestämmelser. I likhet med vad som gäller för detaljplanerat område kan också skyddsbestämmelser antas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller bebyggelsemiljöer.

Kulturminneslagen

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "Kulturminneslagen" (KML), SFS 1988:950. Därmed upphävs de tidigare lagarna:

a) lagen (1942:350) om fornminnen
b) lagen (1960:390) om byggnadsminnen
c) lagen (1985:1104) om skydd för utförsel av vissa äldre kulturföremål.

1 kap Portalparagraf

I kulturminneslagens inledande bestämmelse slås fast att *"Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.*

Ansvaret för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas". I propositionen sidorna 33 och 71 står att *"Kommunens ansvar för kulturminnesvården är dessutom mycket betydande. I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för PBL och NRL"* samt *"Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvärden som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap denna lag, ändå har sitt värde"*.

2 kap Fornminnen

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.
Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. Gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. Resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. Kors och minnesvårdar,
4. Samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. Lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. Ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. Färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. Skeppsvrak, om minst ett hundra år kan antas ha gått sedan skeppet blivit vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult.

2 § *"Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbottnen som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns forn-lämningsområde"*.

6 § *"Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fast fornlämning"*.

7 § *"Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning."*

9 § *"Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning."*

10 § *"Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen."*
12 § *"Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen."*

2 kap behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m m.

3 kap Byggnadsminne
(byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § *"En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde." "Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrko-byggnad enligt denna lag."*

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kultur-minneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.
Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat att såväl bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar, broar, gruvor, alléer, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § *"När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras."*

3 § *"Skyddsföreskrifterna skall så långt som möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål."*

4 § *"Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ."* Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas

5 § *"Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex*

månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader varje gång."

6 § *"Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde.*

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälan kommit in dit avgöra om den skall ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det."

Paragraferna 10 - 21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävande
- ansvarsbestämmelser m m
- överklagande m m

Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till omkring 900 st, varav ca 50 st inom Älvsborgs län.

4 kap - Kyrkor
Bestämmelserna i 4 kapitlet omfattar kyrkliga kulturminnen och skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Generellt gäller tillståndsplikt från länsstyrelsen för förändringar av kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillkommit efter 1939. Vad som avses med förändringar redogörs för i paragraf 3. I paragraf 4 framgår att bestämmelserna i par 3 även skall tillämpas för kyrkobyggnader och kyrkotomter tillkomna efter 1939 om riksantikvarieämbetet beslutar så.

5 och 6 kap - Kulturföremål
5:e kapitlet behandlar skyddet av vissa äldre kulturföremål och 6:e kapitlet återlämnandet av olagligt bortförda kulturföremål.

Föreskrifter angående statliga byggnadsminnen
I kulturminneslagens 3 kap rörande Byggnadsminnen står att *" I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket"* 1 § *"och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag."*

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. De statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) uppgår i landet för närvarande till ca 300 st.

Byggnaderna skyddas enligt Förordning om statliga byggnadsminnen 1988:1229.

BYGGNADSVÅRDSBIDRAG

Vid underhåll och ombyggnad av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse finns det vissa möjligheter att få ekonomiska bidrag.

Förutsättningar för att erhålla bidrag är t ex;

- att byggnaden har ett dokumenterat kulturhistoriskt värde
- att ombyggnad och underhåll sker varsamt och efter byggnadens egna förutsättningar
- att det kulturhistoriska värdet bibehålls.

Stöd kan utgå till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i vid mening. Beviljning av bidrag bedöms bl a med den omgivande miljön som utgångspunkt. Bidrag får lämnas till kulturhistoriskt motiverade *överkostnader* vid ombyggnad, renovering och underhåll. Bidrag får även lämnas till grundförstärkning av kulturhistoriskt värdefulla hus.

Länsstyrelsen kan i bidragsbeslutet ställa villkor för bidragets användning, antikvarisk medverkan, dokumentation, besiktning och annan redovisning samt bevarande.

De objekt som kan komma ifråga är:

- byggnadsverk i vid mening. Bl a till byggnader och anläggningar som saknar egentlig användning s k överloppshus
- miljöbilden runt själva byggnaden ex park, broar och gatubeläggning
- byggnadsverk som är fasta fornlämningar enligt 2 kap KML, t ex stenvalvbroar
- museala byggnader på *ursprunglig plats*.

Bidrag kan utgå i de fall restaureringsarbeten förorsakar extra kostnader på grund av kulturhistoriska hänsynstaganden. Sådana *överkostnader* kan uppkomma exempelvis vid:

- bevarande av byggnader som saknar egentlig användning, s k överloppshus eller
- bevarande av den omgivande miljöbilden eller
- bevarande av byggnadsdel som saknar egentlig funktion, men som är viktig för helheten, t ex torn eller verandor
- hänsynstagande till befintligt material, t ex putsdekor och snickeridetaljer
- användande av samma typ av fasad- och takmaterial som det ursprungliga, t ex spån, skiffer eller profilerade paneler
- särskild ytbehandling, t ex trätjära eller kalkfärg
- tillämpning av samma teknik som ursprungligen använts och samma detaljutformning som den befintliga
- arbeten som kräver medverkan av konservator eller annan specialist
- antikvarisk medverkan för förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetets gång samt för särskilda byggnadstekniska undersökningar

Vid beviljande av bidrag kan krav komma att ställas på att bebyggelsen skall bevaras för framtiden. Säkerställande kan ske genom byggnadsminnesförklaring eller kommunala beslut, t ex enligt Plan- och bygglagen. Bidrag kan ges med högst 90 % av de kulturhistoriska överkostnaderna för byggnadsminnen eller annan värdefull bebyggelse, som ligger inom riksintresseområde. För övrig bebyggelse av kulturhistoriskt värde kan bidrag lämnas med högst 50 % av överkostnaderna. Om det finns särskilda skäl kan Riksantikvarieämbetet medge att större bidrag lämnas För ytterligare information kan man vända sig till länsstyrelsens kulturmiljöenhet eller länsmuseet som även tillhandahåller den särskilda blankett som används vid ansökan om byggnadsvårdsbidrag.

LITTERATURFÖRTECKNING

Agrarhistorisk landskapsöversikt. Västergötland och Dalsland – Agrarhistoria i Västra Götaland. Västergötlands museum, Länsstyrelsen Västra Götaland, Regionmuseum Västra Götaland (Länsstyrelsen Västra Götaland Publikation 2002:14)

Brålandaboken. En bok om Brålanda, Gestad o Sundals Ryr del I och II. Red. Bertil Johansson. Vänersborg 1975.
Holmström, Erik. *Vänerns fyrar- lysande kulturhistoria. En bok om Vänerns fyrar och deras kulturmiljö. Lidköping 2000.*
Inventering av kyrkor i Vänersborgs kommun, Västra Götalands län, Karlstad stift 2004-2005. Kulturhistorisk byggnadsinventering 37. Melleruds kommun. Bolstad, Erikstad och Grinstad socknar. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1991

Liljewall, Britt, *Vänersborgs historia III. Småstaden som blev storkommun. Drag i 1900-talets utveckling.* Vänersborg 1994.

Ortnamnen i Älvsborgs län. 1906-1948. Sveriges Ortnamn. Utgiven av Kungliga ortsnamnskommissionen. Stockholm.

Svenska Gods och Gårdar. Del I ”Gårdar på Dal” Uddevalla 1935.
Svenska Gods och Gårdar. Del XLVIII. Uddevalla 1945.

Unnerbäck, Axel. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse.* Riksantikvarieämbetet 2002.

ARKIV

Lantmäteriet i Vänersborg. Laga skiftes kartor över Gestad och Sundals Ryr